

Izvorni znanstveni rad  
UDK 821.163.42.09-2  
Priljeno: 24.9.2004.

## AUTENTIČNI STANOVNICI DRŽIĆEVA NJARNJAS-GRADA

SLAVICA STOJAN

**SAŽETAK:** Većina Držićevih likova bili su stvarni ljudi njegova vremena, živi modeli odabrani iz suvremene stvarnosti kao izraz njegovih nastojanja da preplete fikciju i zbilju, da zbivanje aktualizira i učini ga podatnijim gledateljima koji su u predstavi prepoznavali autentične situacije i pojedince, oživljene njihovim vlastitim iskustvom u njihovoj prirodnoj govornoj komunikaciji. Ovu činjenicu jasno potvrđuju zapisnici kancelarije Kaznenoga suda Dubrovačke Republike, u kojima se Držićevi likovi višekratno javljaju kao živi predstavnici renesansnog Dubrovnika, otkrivajući Držićevo iskustvo teatra kao složeno ustrojstvo u kojem se kontinuirano zbivaju prijelazi iz stvarnosti u imaginaciju, iz kazališne iluzije u svakodnevnu zbilju.

Nakon što ih je publika dočekala sa smijehom i oduševljenjem, Marin Držić je više svojih komičnih likova iznova oživljavao u novim komedijama koje je stvarao. Tako se, nakon *Tirene*, satir predstavio gledateljima u prologu *Skupa*, Dragić se nakon *Tirene* pojavio i u *Grižuli*, Pomet je, osim u naslovnoj ulozi izgubljene komedije, jedan od glavnih protagonista u *Dundu Maroju*; isto tako i likovi dunda Maroja i Grubiše, nakon komedije *Pomet*, ponovljeni su u *Dundu Maroju*, a Grubiša nije izostao ni u komediji *Venere i Adon*. Tripče Kotoranin pojavljuje se i u *Dundu Maroju* i u komediji *Tripče de Utolče* i u *Arkulinu*. Dijanu susrećemo u *Grižuli* i u *Pjerinu*, negromanta u *Dundu Maroju* i *Arkulinu* itd. Bez obzira na činjenicu da su njihova imena podsjećala dubrovačku publiku na stvarne događaje i zbiljske ljude iz ondašnje dubrovačke svakodnevice, spomenuti su likovi prije svega dio Držićeva virtualnog

---

Slavica Stojan, znanstveni je savjetnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.  
Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik.

---

svijeta.<sup>1</sup> Na to nas izravno podsjeća glumac koji izgovara Prolog *Skupa*. On je u zbiljskom životu bio Stijepo Crijević, brat zaručnice Saba Gajčina (Stjepova) Palmotića (1522-1590), na čijoj je svadbi komedija uprizorena 1553. godine. U komediji se, slijedom umjetničke iluzije, pretvorio u satira i tako postao produkt Držićeve genijalne domišljatosti, sastavnica njegove umjetničke armature i prostora jednog virtualnog svijeta: "I Stijepo sam i satir sam..."<sup>2</sup> Slično je i s Đivom Pešicom, kojeg u trenutku dok priprema svoju neslanu šalu sa smiješnim Vlahom Stancem (novelu), publika prepoznaje kao starca Radata iz *Tirene*.<sup>3</sup> A glumac koji je izgovorio Prolog u *Đuhu Kerpeta* obratio se vlasteli riječima: "... do malo prije sam bio Žuho, a sad sam Kerpeta..."<sup>4</sup> Slobodnom pjesničkom imaginacijom sve je moguće preobraziti, pa i ljude. Oni iz neumjetničke zbilje ulaze u umjetničku iluziju (i obratno), jednako kao što se i prostor u kojem se radnja odvija pretvara upravo u ono što pisac želi da bude, pa tako i Dubrovnik postaje Rim. Držićevo iskustvo teatra nije "uzdizanje iznad stvarnosti u intencionalnu samosvjesnu igru", već je daleko složenije ustrojstvo u kojem se kontinuirano zbivaju prijelazi iz stvarnosti u imaginaciju, iz kazališne iluzije u zbilju; štoviše, granica među tim dvama svjetovima intencionalno nije jasno markirana.<sup>5</sup>

Većina Držićevih likova bili su stvarni ljudi njegova vremena, živi modeli odabrani iz suvremene stvarnosti kao izraz njegovih nastojanja da preplete

---

<sup>1</sup> Građanin Lone de Zauligo, iako nije izmišljen, ipak je na svoj način izuzetak, jer on ne postoji u Držićevu vremenu; riječ je, naime, o zbiljskom čovjeku iz srednjovjekovnog Dubrovnika, koji je živio više od stotinu i pedeset godina prije nego što je Držić napisao komediju *Tripće de Utolče*, u kojoj je Zauligo jedan od aktera, a koji je iz nekog nama ne posve jasnog razloga bio autoru zanimljiv. *Testamenta de Notaria* (dalje: *Test. Not.*), ser. 10, sv. 7, f. 58v-59; sv. 8, f. 251 (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD); Irmgard Manken, *Dubrovački patricijat u 14. veku*. Beograd: SANU, posebna izdanja, knj. 340, 1960: 153-454 (ona ukazuje i na jednu ženidbenu vezu Darsa - Zauligo). Lone je bio jedan od dva brata Držića koji su napustili Grad u vrijeme epidemije kuge i zbog toga izgubili plemićki status, zadržavši patronat nad crkvicom Svih Svetih, zvanom Domino, u Dubrovniku i crkvicom sv. Petra na Koločepu, piše Jakša Ravlić. »Genealogije obitelji Držića.«, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, priredio Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska, 1969: 476-491. Po svoj prilici, Marin Držić preuzeo je Lonu de Zauliga iz predaje koja nije bila samo obiteljskog karaktera, već je živjela i u pamćenju Grada, pa je stoga, za razliku od nas, bila razumljiva tadašnjem Držićevu gledateljstvu. Virtualni Lone de Zauligo, koji mora platiti miraz siromašnoj sluškinji Kati, mogao bi biti aluzija na nekog bogatog Držićevog suvremenika.

<sup>2</sup> »Skup.«, Prolog, u: Marin Držić, *Djela*, pr. Frano Čale. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979: 539.

<sup>3</sup> »Novela od Stanca.«, 2. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 299.

<sup>4</sup> »Đuho Kerpeta.«, Prolog, u: M. Držić, *Djela*: 526.

<sup>5</sup> Zvonimir Mrkonjić, »O Držićevoj teatralnosti.«, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, priredio Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska, 1969: 451.

fikciju i zbilju, da zbivanje aktualizira i učini ga podatnijim gledateljima koji su u predstavi prepoznavali autentične situacije i pojedince, oživljene njihovim vlastitim iskustvom u njihovoj prirodnoj govornoj komunikaciji.<sup>6</sup> No, Držićev odabir likova nije bio nimalo slučajan; u potrazi za aktualnim aspektima ljudske zbilje i svakodnevice, oni su se piscu naprosto nametali nekom svojom životnom značajnošću koja ih je činila podatnima za teatarsku obradu: izgledom, postupcima, poslom koji su obavljali i načinom na koji su ga obavljali, pa čak i svojim nadimcima.<sup>7</sup> Pored tog zanimanja za njihov ljudski format, koji nosi obilježja sredine i podneblja, zasigurno su mnogi od njih imali ulogu i u osobnim životnim zgodama, susretima i uspomenama Marina Držića. Pojedini protagonisti Držićevih komedija svoj su zbiljski život s neizmijenjenim imenima, odnosno nadimcima, nastavili gdje su živjeti gotovo na isti način i na njegovim pozornicama, poput Điva(na) Pešice, Vlaha, Miha (u *Noveli od Stanca*), Mazije (u *Dundu Maroju*) ili pak Drijemala (u *Skupu*). Neki glumački i glazbeno nadareni mladići (bilo je i nešto starijih među njima) bili su stalni članovi glumačkih ili pjevačkih družina koje su zabavljale Dubrovčane tijekom pokladnog razdoblja i na svadbama plemića i bogatijih građana, kao Rafo Marinov Gučetić (1519-1591), koji je vodio družinu Gardzarija, u kojoj je nastupao i tada mladi Nikola Vitov Gučetić, pa Stijepo Crijević, koji je bio član družine Njarnjasi, ili već spominjani glumci Vlaho, Miho i Đivo Pešica, kojima danas možemo tek naslutiti identitet, ali ne i s pouzdanjem utvrditi. No, ondašnja publika spomenute je mladiće veoma dobro poznavala. Događalo se i to da su odabrani pojedinci, po potrebi, *arecitali* u kojoj komediji predstavljajući samog sebe. Izlazak pred dubrovačku publiku, kojoj je trebalo prezentirati zbiljske ljude onovremenog Dubrovnika proizvođači smijeh na njihov račun, zahtijevao je, uz mnogo glumačke umješnosti, znanja i pjevačkog talenta, i priličnu dozu hrabrosti. Publika je znala reagirati gađajući glumce gnjilim narančama ili onako kako je to duhovito Držić dokumentirao u komediji *Đuho Kerpeta*: “Odždeni, izidi, daleko ih! Neslani ti će bit! Usramoti, ubij kao ubogu ženu kudjeljom!” Prestrašenim glumcima ponekad je trebalo namazati puls mirišljivim octom da se povrate i saberu. Za odigranu ulogu Bokčila, starog *tovjernara* u komediji *Dundo Maroje*, čini se da Držićev glumac nije morao ulaziti u veći rizik izlaganja odmazdi svog prototipa, ali ga je sama usporedba sa živim modelom, zbiljskim Bokčilom, stavljala pred prilično zahtjevan zadatak.

---

<sup>6</sup> Slavica Stojan, »Držićevi Konavljani.«, u: *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti sv. 2*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 39-46.

<sup>7</sup> Z. Mrkonjić, »O Držićevoj teatralnosti.«: 466.

Brojne činjenice upućuju na to da je *tovjerner* Bokčilo, koji u komediji *Dundo Maroje* prati starog škrcu na njegovu neizvjesnom putovanju u potrazi za blagom i nehnim sinom, u zbilji suvremenog Dubrovnikca bio *tovjerner* Nikola Bočinović (Bočilović), koji se u više navrata javlja u zapisnicima kancelarije Kaznenoga suda u Dubrovniku u razdoblju između 1533. i 1557. godine. Konavljanin podrijetlom, Bokčilo je tip rustika obilježen specifičnom retorikom i nesnalženjem u urbanoj sredini, što je autoru pružalo obilje mogućnosti za njegovu komičnu karakterizaciju.<sup>8</sup> Budući da pisar ni u jednom od brojnih sudskih izvješća povezanih s Bokčilom nije zapisao čiji je on *tovjerner*, moguće je da je Nikola Bočilović vodio vlastitu točionicu vina u iznajmljenom prostoru, odnosno *stranju*. To mu je davalo prostor slobode i moći koje *tovjernari*, koji su kao sluge radili za svoje gospodare i svaku mu večer predavali utržak *tovijerne*, nisu imali. Iako je u *Dundu Maroju* Bokčilo tek sluga samoživog osobnjaka i tvrđice, lik *tovjernara* pijanice, nepouzdanog i onemoćalog, preuzeo je Marin Držić iz dubrovačke svakodnevice ne promijenivši mu čak ni ime. Kao ni u zbiljskom životu, Bokčila niti u virtualnom svijetu Držićeve umjetnosti ne krasi osobite vrline. Razmišlja isključivo o hrani, piću i pražnjenju, pa ponajviše od svih Držićevih likova podsjeća na Rabelaisove groteskne figure koje se vladaju prema materijalno-tjelesnim principima života.<sup>9</sup> Za ozbiljan prijestup osumnjičen je Bokčilo u mladim danima, 22. siječnja 1533.<sup>10</sup> Silovao je Dragnu, sluškinju Gabrijele Drumpalice, zvanu Vilana. Nesretna djevojka prolazila je mimo njegova *stranja*, a Nikola Bočinović ju je na silu uvukao unutra, pretukao i potom silovao. Kažnjen je zatvorskom kaznom, ali se na optuženičkoj klupi našao i 1539. godine, kada se potukao s kožuharom Đuhom Ivanovićem.<sup>11</sup> No, bio je Bokčilo i svjedok i žrtva različitih nepodopština koje su se zbijale u njegovu *stranju* i njegovoj neposrednoj okolini, a u samom središtu gradskog života. Tako je Nikola 2. travnja 1540. tužio nekog stranca koji mu je

<sup>8</sup> Niko Kapetanić drži da je patronimičko prezime Bočinović/Bočilović/Bokčilović formirano 1507. godine, kada je domaćin kuće u zaseoku Podvor, u neposrednoj blizini Pridvorja u Konavlima, bio Đivan Bokčilović, sin Bokčila. Poznato je da je Đivan imao i brata Živka. Nikola Bočinović/Bočilović/Bokčilović jedan je od sinova Đivana odnosno Živka, ili eventualno nekog njihovog, nama nepoznatog brata, koji je u potrazi za zaradom pošao u Grad. Obitelj je izumrla krajem 16. stoljeća, a njezin posljednji predstavnik je Nikola Bokčilović, koji bi mogao biti unuk našeg Bokčila. O tome vidi: Niko Kapetanić, *Konavoski epigrafički spomenici iz vremena Dubrovačke Republike*. Dubrovnik-Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000: 27-28.

<sup>9</sup> M. Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, 1978: 130.

<sup>10</sup> *Lamenta de intus* (dalje *Lam. Int.*), ser. 51, sv. 82, f. 41 (DAD).

<sup>11</sup> *Lam. Int.* sv. 85, f. 53.

ukrao čep s bačve dok je on točio vino.<sup>12</sup>

Godinu dana kasnije, 30. travnja 1541., stolar Ivan iz Vitaljine razbio je u Bokčillovoj *tovijerni* kasu u kojoj je *tovjerner* čuvao novac.<sup>13</sup>

Sljedeće godine, točnije, 1. travnja 1542., Nikola Bočinović tužio je stanovitog Mihoča. Posrijedi je bila gužva u njegovoj *tovijerni*.<sup>14</sup> Samo nekoliko mjeseci kasnije, 1. rujna 1542. godine, Nikola Bočinović pretučen je pred vlastitom *tovijernom*.<sup>15</sup> Dok je Nikola mirno sjedio na stepenicama pred *tovijernom*, koja se nalazila preko puta crkve svete Barbare, Nikola Pava frulara gurnuo ga je, bez ikakva razloga, s tog stepeništa. *Tovjerner* Nikola pao je sa četvrte stepenice, svjedočio je kasnije Ilija zdur.<sup>16</sup>

Nakon tog nemilog događaja Bokčilo više nije sudjelovao u krčmarskim svađama i tučama, iako je o onima koje su se zbivale u njegovoj *tovijerni* ili pred njom više puta svjedočio. Tako je u lipnju 1548. godine potvrdio pred sucima Kaznenoga suda da je Petra Nikolića, zvanog Lijepi, udario plemić Frano Pozza,<sup>17</sup> a krajem iste godine svjedočio je u dva spora vezana za krađu vina u *tovijerni* Miha Valentinovog Sorga.<sup>18</sup> Bokčilo je sklapao stanovite poslovne ugovore sa strancima. Kad su se 7. siječnja 1549. godine potukli pred Dvorom Vukosav Boškov i Jacomo Galiberti iz Barlette, Jacomo je izjavio da su poslovno pregovarali, a on je prethodno bio sklopio poslovni dogovor s Nikolom Bočinovićem.<sup>19</sup> Dvije godine kasnije, 1550., *tovjerner* Nikola Bočinović prijavio je ozbiljan prijestup s neviđenom štetom kad mu je netko (možda iz osвете?) porazbijao dvadesettri bačve koje su bile vlasništvo Nikole Junija Bone.<sup>20</sup> Budući da se u sudskom procesu nije pojavio krivac, štetu je zasigurno

<sup>12</sup> *Lam. Int. sv. 86, f. 166.*

<sup>13</sup> *Lam. Int. sv. 86, f. 223v.*

<sup>14</sup> *Lam. Int. sv. 89, f. 17.*

<sup>15</sup> *Lam. Int. sv. 89, f. 112v.*

<sup>16</sup> Crkva sv. Barbare nalazila se u današnjoj ulici Vara. Njezin portal nalazio se u današnjoj Božidarevićevoj ulici, koja se tada zvala Ulica sv. Barbare. I danas se naziru ostaci te crkve porušene u potresu 1667. godine. Držali su je jednom od glavnih gradskih crkava i kad je 1556. Grad podijeljen u 12 župa, sv. Barbara je postala župnom crkvom. U nju se preselila bratovština drvo-djelaca iz sv. Andrije na Pilama koja je tamo bila osnovana 1226. O tome: Lukša Beritić, »Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10 (1956): 15-94.

<sup>17</sup> *Lam. Int. sv. 93, f. 62v.*

<sup>18</sup> *Lam. Int. sv. 93, f. 152v, 154.*

<sup>19</sup> *Lam. Int. sv. 93, f. 221.*

<sup>20</sup> *Lam. Int. sv. 94, f. 231.*

morao namiriti sam *tovjerner* Bokčilo. Taj slučaj otvara sumnju nije li spomenuti plemić ipak bio Bokčilov najmodavac i ne krije li se možda i sam virtualni dundo Maroje iza imena Nikole Junijeva Bona? Prema konavoskom zemljišniku iz 1427. godine, Bokčilovi preci obrađivali su zemlju plemićke obitelji Gozze iz Pustijerne ili obitelji Tudisi (u mnogo manjem omjeru), koji su vlasnici desetine Sv. Martin u Podvoru.<sup>21</sup> Prema tom dokumentu, Bokčilo je mogao biti kmet obitelji Gozze ili Tudisi. No, tijekom stotine godine postojala je i realna mogućnost da je netko od spomenutih plemića prodao svoje imanje, zajedno s kmetovima na njemu, nekoj drugoj plemićkoj obitelji. Ne možemo stoga pouzdano odgovoriti na pitanje tko je bio gospodar zbiljskog Bokčila. Ono što su znali Držićevi gledatelji-suvremenici nama će ostati vječna tajna. Posljednji put Bokčilo je, prema zapisu sudskog pisara, svjedočio na sudu 12. ožujka 1557. godine. Posrijedi je bila tuča i razmjena uvreda između dvojice grebenara sukna.<sup>22</sup>

Drijemalo se kao akter pojavio u komediji *Skup*, koju su odabrani gledatelji mogli vidjeti 1555. godine na svadbi Saba Gajčina Palmotića. Virtualni Drijemalo neodređene je starosne dobi, nije poznato ni njegovo zanimanje. Jedino na što nas autor upozorava jest da je lijenčina i pospanac, a seljačka sentencioznost predstavlja ga kao još jednog u nizu smiješnih Držićevih rustika. Sudskoj praksi zbiljski Drijemalo, koji osim tog nadimka nema nikakav drugi identifikacijski pridjev, poznat je još iz siječnja 1536. godine, kada je kao mladi trhonoša svjedočio u jednom sporu koji se zbio u središtu Grada.<sup>23</sup> Govoreći o nadimcima, Benedikt Kotruljević je u svom didaktičnom djelu o postulatima trgovine isticao da se “treba čuvati ljudi koji nose ružne nadimke jer, prema Seneki, stvari nose imena prema svojstvima.”<sup>24</sup> Svoju je tvrdnju Kotruljević potkrijepio ljudima koji su se zvali Petar Prljavko, Ivan Mažisvijet, Antun Bogovaralica, istaknuvši da je “dobro ime dar koji otac ostavlja sinu”. Drijemalo doista nije obveselio svoga nasljednika (ako ga je uopće i imao) nadimkom koji je stekao i zadržao cijelog životnog vijeka, ali je zato bio jedna od konzola Držićeva prštavog smijeha na spomenutoj svadbenoj večeri koju su urnebesno začinili Njarnjasi, jer njegova pojava na improviziranoj pozornici

---

<sup>21</sup> *Libro rosso - nunc “Matica” sed non recte dictus (partem ultimam scripsit Nicolaus, filius Antonii Cancelarii)*, ser. 12 (*Cathastichum*), sv. 4, f. 362 (DAD).

<sup>22</sup> *Lam. Int.* sv. 100, f. 253v.

<sup>23</sup> *Lam. Int.* sv. 83, f. 264.

<sup>24</sup> Benedikt Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu*, prev. Žarko Muljačić. Dubrovnik: DTS, 1989.

u Palmotićevoj palači, a vrlo je vjerojatno da je Drijemalo “glumio” samoga sebe, doista nikoga nije mogla ostaviti ravnodušnim. Posve je sigurno da je Drijemalo bio jedan od onih renesansnih Dubrovčana, nezaobilaznih u svakodnevnici Grada, koji su bili lakrdijaši i lude koje nisu glumci glumili, već su sami po sebi izazivali smijeh bez obzira na kojem se mjestu pojavili.<sup>25</sup> Svjedočeci 17. siječnja 1547. godine zajedno s plemićem Pandolfom Karlovim Pozzom o tuči, koju je u svojoj *tovijerni* potaknuo sam *tovjerner* Vuić, sudski je pisar uz nadimak Drijemalo zabilježio i njegovo ime - Ivan.<sup>26</sup> Drijemalo je 1. veljače 1550. godine tužio plemića Nikolu jer ga je, dok je prolazio Crevljarskom ulicom, udario po ruci do krvi, što su potvrdili brojni postolari.<sup>27</sup> Samo nekoliko dana kasnije, 6. veljače 1550., prijavljeni su Kaznenom sudu Paskoje Zelenko i Ivan Drijemalo pod optužbom da su istukli jednog čovjeka i rasparali mu košulju.<sup>28</sup>

Te se godine Drijemalo zaposlio kao mesar i počeo iskušavati poslovičnu mesarsku grubost na ranarniku Nikoli Markovu.<sup>29</sup> Drijemalo je bio nazočan u mesnici Obrada mesara krajem veljače sljedeće godine, kada se više ljudi otimalo za jednu kožu: svjedočio je u korist Stjepana Vlahićeovića s Ploča.<sup>30</sup> Krajem iste godine Drijemalo je tvrdio na sudu, prigodom krađe prasca Ivanu Marinovu Vlahu Nale, kojom prigodom je prasac bio zaklan, da je prasca otuđio stanoviti Raosav, kojega je vidio u Gradu kako prodaje svinjetinu.<sup>31</sup> U ožujku 1552. godine Ivan Drijemalo je tužio nekog Stjepana zato što ga je rečeni vrijeđao i tukao.<sup>32</sup> U travnju iste godine sam je bio tužen, jer je slične oblike agresivnosti iskazivao prema Petru Ivanovu.<sup>33</sup> Godine 1558. i 1559.<sup>34</sup> zapisnici ga spominju samo kao svjedoka. Pisar je zabilježio tom prigodom i mjesto Drijemalova stanovanja - “Sopra nove rupe”.<sup>35</sup> Drijemalo se, pokazuju to zapisnici sudske kancelarije, počeo ponašati grubo i agresivno, kako je to bilo uobičajeno u mesnicama. Kada je Margarita sluškinja došla kupiti komad svinjetine

<sup>25</sup> M. Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea*: 133.

<sup>26</sup> *Lam. Int. sv. 92, f. 196v.*

<sup>27</sup> *Lam. Int. sv. 94, f. 66.*

<sup>28</sup> *Lam Int. sv. 94, f. 70.*

<sup>29</sup> *Lam. Int. sv. 94, f. 120v.*

<sup>30</sup> *Lam. Int. sv. 95, f. 58v.*

<sup>31</sup> *Lam. Int. sv. 95, f. 236.*

<sup>32</sup> *Lam. Int. sv. 96, f. 42v.*

<sup>33</sup> *Lam. Int. sv. 96, f. 57v.*

<sup>34</sup> *Lam. Int. sv. 103, f. 73v.*

<sup>35</sup> *Lam. Int. sv.102, f. 85.* Danas se ta ulica zove Ulica od rupa. Izgradnja rupa (u kojima je pohranjivano žito) dovršena je 1590. godine.

u njegovu mesnicu, 6. siječnja 1560. godine, mesar Drijemalo ju je izvrijedaao i zaprijetio joj pestima.<sup>36</sup>

Lik Tripa odnosno Tripka, Tripe, Tripete ili pak Tripčeta, “malog smiješnog Kotorčića” kako to govori Držić, javlja se u komedijama *Dundo Maroje*, *Arkulin* i *Tripče de Utolče*. Sudeći po svemu, i Tripko je jedan o Držićevih živih modela zasnovan na ideji čudaka koji sam sa sobom govori i nepovjerljiv je prema svakome, a u njegovu dvosmislenom govoru moguće je iščitavati i Držićeve kritičke stavove. Ipak, Tripu je kao Kotoraninu upućena stanovita doza dubrovačkog prezira, sadržana na osobit način u priči o pomokrenim kruškama koje su Kotorani namjeravali prodati Dubrovčanima, a na koncu su ih sami dobrovoljno pojeli.<sup>37</sup>

U jednom je sporu, 27. lipnja 1542. godine, svjedočio stanoviti Tripko Kotoranin, kako je njegovo ime zabilježio sudski pisar bez drugih identifikacijskih atribucija, ne precizirajući ni njegovo zvanje ni mjesto stanovanja, pa je teško reći je li u tom slučaju riječ o Držićevu živom modelu, no vjerojatnost za to svakako postoji.<sup>38</sup> Nemoguće je utvrditi radi li se o istom čovjeku koji je 1572. godine umro u Dubrovniku, a bilježnik je zapisao da mu je ime bilo Andrija Cvjetkov, zvani Tripun odnosno Tripe. Dotični je bio kapetan broda i stekao izuzetno bogatstvo, a nije imao nasljednika.<sup>39</sup> Sudeći po godinama (umro je star), bio je vršnjak s Držićevim virtualnim Tripčetom iz *Dunda Maroja* i *Tripče de Utolče*. Njegovo neizmjereno bogatstvo zasigurno ga je kao pučanina uzdizalo iz anonimnosti običnog dubrovačkog građanina, što je bio dovoljan razlog da “uđe” u komediju. Sentencija virtualnog Tripčeta: “Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život,” mogla je biti životni credo i spomenutog Dubrovčanina, podrijetlom iz Kotora, koji u svojoj opširnoj oporuci, na završnici života okreće dukat po dukat, namjenjujući ih brojnim crkvama i crkvenim osobama, redovima i bratovštinama sa svrhom da mole za njegovu dušu, ali ne zaboravivši na koncu ni potrebiti i siromašni puk dubrovački i kotorski.

<sup>36</sup> *Lam. Int. sv.* 103, f. 81v.

<sup>37</sup> »Arkulin.«, 2. čin, 3. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 720.

<sup>38</sup> *Lam. Int. sv.* 88, f. 38v.

<sup>39</sup> *Test. Not. sv.* 43, f 106v-113. Andrija Cvjetkov, zvani Tripun, umro je 21. ožujka 1571. godine, u starosti, kako naglašava u testamentu. Svoje ogromno bogatstvo razdijelio je velikim dijelom crkvama i crkvenim bratovštinama u Gradu, te kuću i *fabrike na škaru* u Gružu crkvi sv. Nikole u Gružu, a dobra koja je stekao u Kotoru ostavio je kćeri Bernarda Jelina iz Kotora. Ostatak, uključujući i obiteljsku kuću koja se nalazi preko puta crkve sv. Nikole na Prijekom, ostavio je ženi Madi na uživanje, a po njezinoj smrti da se sve razdijeli siromašnima, iskoristi za otkup robova i udaju siromašnih djevojaka.



Dragić se javlja u *Tireni* kao sin Radatov i dječak koji još spava s majkom u postelji, podno njezinih nogu. U *Grižuli* je (u međuvremenu je proteklo sedam godina) već pravi momak.<sup>40</sup> Raosava Dominkova tužila je 6. svibnja 1553. godine Milicu Raosava zdura i njihova zeta Dragića, koji ju je htio ubiti u njezinoj kući poviše sv. Dominika.<sup>41</sup> U sudskom zapisniku spomenut je ponovno 13. veljače 1554. godine (u njemu opet samo stoji Dragić bez ikakvog drugog identifikacijskog pridjevka), kada tuži Vlaha Nikolina, djetića koji mu je ukrao *nigro fildrano*.<sup>42</sup>

Ilija Mazija javlja se u sedmom prizoru četvrtoga čina *Dunda Maroja*. Pomet ga u izravnom obraćanju naziva *muzuvijerom* (varalicom), *unjigalom* (las-kavcem), *haramijom* (hajdukom) i pijanicom. Iako bi se iz tih atribucija moglo prosuditi da je riječ o gradskom probisvijetu, toplo začinjena osobnost i prisnost koja je naglašena u odnosu Pomet a i Mazije koji se, ponajviše zbog smiješnih efekata, međusobno časte neuglednim etiketiranjem (i Mazija Pomet a naziva *vuhvom*, dakle varalicom), govori zapravo o prijateljskom odnosu Mazije s Marinom Držićem. Budući da je posrijedi posve epizodna uloga, Mazija, naime, na pozornici izmjenjuje s Pometom tek jednostavni kratki dijalog o tome što je novog u Gradu, lako je moguće da je Maziju pred dubrovačkim gledateljstvom, na opće oduševljenje i smijeh svih koji su ga poznavali kao gradskog zdura, a na nagovor autora, odigrao sam Mazija. U glumačkim društinama mogli su biti uglavnom samo školovani, ili barem pismeni ljudi, a to su u najvećem broju bili plemići koji su imali obvezu školovanja u humanističkoj školi sve do dvadesete godine. Školu su pohađali i bogatiji pučani, ali svakako u mnogo manjem broju. To je razlog zbog kojega su glumačke družine u Držićevo vrijeme bile pretežito plemićke. Pa ipak, mnoge pojedinosti upućuju na to da su u Dundu Maroju, a možda i u još kojoj komediji, poneki Držićevi suvremenici, predstavnici tzv. običnog puka, glumili same sebe. Zašto bi se uopće pojavio Mazija na Držićevj sceni (koji jedva da koju riječ progovara) ako ne zbog toga da ga gledatelji prepoznaju kao nezaobilazni lik dubrovačke svakodnevice? Iako je Stjepan Gradić u predgovoru Palmotićevoj *Kristijadi*, objavljenoj 1670. godine u Rimu, naveo da su se u Dubrovniku od pamtivijeka mladi ljudi organizirali u glumačke družine, svi iz svoga staleža i jednakih

<sup>40</sup> S. Stojan, »Držićevi Konavljani.«: 41. U ovome radu Dragića nisam osobno identificirala, već njegovu obitelj podrijetlom iz Pridvorja. Dragić o kojemu je riječ u Držićevim djelima živi u Gradu i autor se s njim susreće u svakodnevici života renesansnog Dubrovnika.

<sup>41</sup> *Lam. Int. sv. 98, f. 59.*

<sup>42</sup> *Lam. Int. sv. 99, f. 5v.*

godina, što znači da su morale postojati vlastelinske i građanske glumačke družine, ta podjela nije zasigurno bila stroga, pa su marginalci svojom pojavom davali svoj doprinos predstavi "glumeći" uz bok s naobraženim plemićima. Kako su djelovale i organizirale se kazališne družine stoljeće i po prije njegova vremena (a ni u svojem vremenu nije živio u Dubrovniku), Gradić očito nije mogao pouzdano znati.

Svakodnevnica dubrovačkog života ovjekovječila je Maziju (u zapisnicima sudske kancelarije stoji i njegovo osobno ime Ilija) 18. travnja 1544, kada je kao gradski zdur sudjelovao u tuči pred *tovijernom* Ivana Brbore.<sup>43</sup> Kad je došlo do noćne tučnjave 7. travnja 1548. godine, u kojoj su ranjeni *ofičali noći*, plemići Nikola Luke Sorgo i Marin Frana Giorgi, iskaz o tome dali su zdur Ilija Mazija i čuvar zatvora Andrija Snovaljić.<sup>44</sup> Ilija Mazija svjedočio je 1. lipnja 1551. godine da je Dragni Malovčić prijetio neki Ilija da će joj odrezati nos.<sup>45</sup> Do ozbiljnije tuče, u kojoj je sudjelovalo više muškaraca, došlo je 27. lipnja 1553. godine, o čemu je opet posvjedočio Ilija Mazija.<sup>46</sup> Sličan događaj zbilo se i 18. kolovoza iste godine, prilikom kojega je svjedok ponovno zdur Ilija Mazija.<sup>47</sup> Susrećemo ga i 14. studenog 1557. godine kao svjedoka u sporu nekolicine Dubrovčana s ruba društva.<sup>48</sup> Dva tjedna kasnije, sam Mazija optužio je živodera Stjepana Jeđupka da mu je *oskubio* bradu.<sup>49</sup> Ilija Mazija svjedočio je 28. prosinca 1559. godine da je Lauru Petrovu udario u glavu Paskoje krojač dok je prolazila ulicom Među crevjari.<sup>50</sup> Posljednji put susreće se u sudskim zapisnicima ime Ilije Mazije 1560. godine, i to 14. kolovoza, kada je Lucija, kći Đura pećara, do krvi istukla njegova sina Antuna.<sup>51</sup> Početkom rujna iste godine svjedočio je u jednom sporu.<sup>52</sup> Mazija je bio oženjen 1551. godine, jer je u procesu Cvijete Paulove protiv Margarite Radojeve 22. svibnja 1551. svjedočila, među ostalim ženama, i Antonina, supruga Ilije Mazije.<sup>53</sup> U braku s Antoninom

<sup>43</sup> *Lam. Int. sv.* 90, f. 48v. Prema načinu na koji sudski pisar piše njegovo ime (nadimak) Masia, ono se vjerojatno izgovaralo Masija; moguće je nastalo prema riječi mas -mošt (F. Čale, u: M. Držić, *Djela*: 919).

<sup>44</sup> *Lam. Int. sv.* 93, f. 20v.

<sup>45</sup> *Lam. Int. sv.* 95, f. 129.

<sup>46</sup> *Lam. Int. sv.* 98, f.110v.

<sup>47</sup> *Lam. Int. sv.* 98, f. 172.

<sup>48</sup> *Lam. Int. sv.* 102, f. 93v.

<sup>49</sup> *Lam. Int. sv.* 101, f. 162v.

<sup>50</sup> *Lam. Int. sv.* 103, f. 71.

<sup>51</sup> *Lam. Int. sv.* 103, f. 252.

<sup>52</sup> *Lam. Int. sv.* 103, f. 268v.

<sup>53</sup> *Lam. Int. sv.* 95, f. 116.

Ilija je imao nekoliko sinova. Mazija se spominje i u jednom sudskom dokumentu od 30. siječnja 1553. godine, u kojem on kao gradski zdur svjedoči o nekoj krađi koja se tada dogodila u Gradu.<sup>54</sup>

Lik negromanta, uobičajene renesansne karnevalske figure, javlja se u *Dundu Maroju*, a potom i u *Arkulinu*. Zanimljivo je da gradska svakodnevnica Dubrovnikova toga vremena pamti čovjeka s nadimkom Negromant. Početkom siječnja 1554. godine Radula Vukmirova tužila je stanovitog *špičara* koji joj je prijetio otkidanjem nosa. Njenu tvrdnju posvjedočili su zdur Vušić i Ilija “nigromante”.<sup>55</sup> Je li taj Ilija, o čijem identitetu ništa drugo ne znamo, doista bio jedan od pometnika, teško je pretpostaviti; uloga Negromanta u *Dundu Maroju* zahtjevnija je i teška, jer je u njoj sadržan ključ svrhovitosti komedije i zasigurno ju je Držić povjerio nekom obrazovanom i talentiranom članu družine. Negromanta predstavlja netko jako dobro poznat dubrovačkom gledateljstvu kao njihov sugrađanin koju je tu ulogu pred njima već jednom uspješno odigrao (u komediji *Pomet*). Stoga je on “poznatiji publici po predstavi, nego po tome što on stvarno jest”.<sup>56</sup> Slično je bilo i s ulogom negromanta u *Arkulinu*, iako je ona puno skromnija, pa je posve izvjesno da je spomenuti Ilija mogao biti njezin nositelj, jer sve upućuje na to da je njegov nadimak osobni, a ne obiteljski i nasljedni, pa je stoga morao postojati dobar razlog zbog kojeg ga je dotični Ilija i zaradio. I spomenuti identifikacijski pridjevak, odnosno nadimak, još je jedna potvrda da se Držičeve kazališne predstave nisu “iscrpljivale u svojoj prolaznosti”, već su iz teatarske iluzije ulazile u život Grada.<sup>57</sup> Gotovo dvadeset godina kasnije ponovno se susreće u sudskom zapisniku nadimak Negromant. Krojač Nikola Vicenca Negromanta iz Garbine ulice vrijeđao je 20. studenog 1577. godine ženu Marka Stražanića govoreći joj da je “kurva i rofijana koja je radala kopilad”.<sup>58</sup> U ovom primjeru manje je vjerojatno da je posrijedi netko od glumaca iz družina koje su predstavljale Držičeve komedije, nego je nadimak vjerojatno “zaslužan” uspješnom pokladnom maskom koja je bila popularna i prije vremena u kojem je Držić stvarao svoje komedije.<sup>59</sup>

---

<sup>54</sup> *Lam. Int. sv.* 96, f. 232, 232v.

<sup>55</sup> *Lam. Int. sv.* 98, f. 224.

<sup>56</sup> Z. Mrkonjić, »O Držičevoj teatralnosti.«: 452.

<sup>57</sup> Z. Mrkonjić, »O Držičevoj teatralnosti.«: 454.

<sup>58</sup> *Lam. Int. sv.* 113, f. 184.

<sup>59</sup> *Lam. Int. sv.* 73, f. 132: 17. veljače 1523. godine među maskiranim mladićima jedan je predstavljao *maga* i pjevao.

Lik starca Grižule, kojeg pisac naziva još i *remetom*, jer se odmetnuo i živi u pustoši, doživljavali su različiti književni povjesničari kao sintezu različitih literarnih tipova, a njegov odlazak pustinju kao aristokratski avanturizam.<sup>60</sup> No, moguće je da se i u ovom primjeru radi o živom modelu. Stanovita Tomuša Remete Brdara svjedočila je, zajedno s Margaritom Vlahuše grebenara, 16. siječnja 1526. godine u jednom sporu.<sup>61</sup>

Stanoviti broj svojih suvremenika, prepoznatljivih u široj gradskoj sredini ponašanjem, značajima i temperamentom, djelatnošću, izgledom, komunikativnošću i drugim osobinama ili pak osobenjaštvom i prijetvornošću Marin Držić tek spominje u svojim komedijama, neke i višekratno. No, taj spomen mnogo je više od puke napomene. I ne samo da se ne događa slučajno, nego je rezultat pomnog odabira; Držić upravo ište i pronalazi one sugrađane svoga vremena za koje je bio siguran da će njihovo ime izazvati pažnju gledatelja, da će njihovo sudjelovanje doprinijeti onome što je bilo od presudne važnosti i autoru i gledateljstvu, a to je *vis comica*, da će na taj način ostvariti suodnos vjerodostojnosti s drugim elementima njegove umjetničke poruke i da će ta sinteza izmišljene priče i isječka autentične životne svakodnevice, to skladno suzvučje svijeta umjetnosti i dokumentarnih čimbenika polučiti smijeh, što je bio jedan od bitnih ciljeva komediografske prakse.<sup>62</sup> Upravo je u toj prepoznatljivosti, u toj ciljanoj ponudi koja je beziznimno računala na gledateljsku recepciju bio sadržan smisao autorova koncepta, pa stoga u gledateljima Držićevih komedija nakon Držićeva vremena ne može više spomen imena Milašice, postolara Šile, trgovca Petra Longa i drugih oživjeti one asocijacije u kojima su uživali Držićevi suvremenici, iako su i najraniji istraživači Držićeva djela utvrdili neprijepornu pripadnost spomenutih likova zbiljskom svijetu autorova vremena. Svi Držićevi autentični suvremenici, koji se spominju u njegovu virtualnom svijetu sa svojim zbiljskim imenima i nadimcima, zanimanjima i karakternim i fizičkim osobinama, mjestima na kojima borave, žive i rade i na čijem identitetu autor gradi svoj komički sustav, pripadnici su običnog puka, što otkriva da se i Držićev, kao i Petrićev interes zadržava prije svega na društvenoj strukturi grada koja uključuje socijalnu segregaciju: sloj bijednih, koji se u Držićevu stvaralaštvu razotkriva bez ostatka, i onaj gospodski koji se naslućuje.<sup>63</sup> Miha,

---

<sup>60</sup> M. Držić, *Djela*: 122.

<sup>61</sup> *Lam. Int.* sv. 76, f. 115.

<sup>62</sup> Paul Ricoeur, »Preplitanje historije i fikcije.« *Quorum* 4 (1990): 236-247.

<sup>63</sup> Franjo Petris, *Sretan grad*. Zagreb: Andrija Mutnjaković, 1999.

Vlaha i nešto starijeg Điva Pešicu, očito istaknute članove glumačke družine, publika je bez sumnje dobro poznavala i kao vješte glumce i kao mlade predstavnike plemstva ili bogatijih građana, jer autor ne odustaje od njihovih stvarnih imena. Ali s njima se ne izruguje; njihove šale zbijaju se na račun trećega, dok je iza virtualnog lika dunda Maroja dubrovačka publika mogla tek nagađati skriva li se pod krinkom razbiješnjena oca neki Bobali, Luccari, Sorgo ili možda Bona. No, ne treba to zamjerati Držiću, jer je neprilika imao i pored spomenutih mjera opreznosti. Uostalom, mogao se u tome ugledati i u slavnog talijanskog prethodnika Dantea, koji je sam hvalio vrline pojedinih zbiljskih ljudi o kojima je pisao, a kad je trebalo kuditi njihove mane, prepuštao je to duhovima.<sup>64</sup>

Ulica je mjesto vreve i dodirivanja ljudi, ali su to površni susreti u kojima se čovjek nalazi usamljen, anonimn i bezličan. Da bi gradska svakodnevica dobila svoju pravu vrijednost, ona mora biti uključena u prostor nastanjen ljudima koji se češće susreću na istim mjestima, a koji i zalutalom strancu prenose svoju familjarnost. Ono što grad čini toplom sredinom, to je njegova otvorenost ljudskim susretima. Čovjek se kreće prostorom grada, susreće se s raznim društvenim ulogama i u njima se prepoznaje; mjesta i objekti na koje je naviknuto oko imaju, uz posve određeno društveno značenje, i svoju simboliku. Upravo stoga grad pretpostavlja stvaralački dijalog između urbanog prostora i građanina koji budi cijeli splet asocijacija, uspomena i aluzija.<sup>65</sup> Taj dijalog prisutan je na osobit način upravo kod onih suvremenika koje Držić samo spominje, koji nisu aktivni protagonisti komedije, kao i kod onih likova koji se samo efemerno pojavljuju. Taj dijalog prisutan je na osobit način upravo kod onih suvremenika koje je Držić uveo u prostore svog virtualnog svijeta. Demistificiranim likovima poput Milašice i drugih pripadnika marginalnog svijeta, slikajući grad svog zavičajnog iskustva, uvlačeći te prepoznatljive suvremenike koji su živjeli i radili u različitim dijelovima Grada u umjetnički sadržaj svoga djela, Držić je ne samo dokumentaristički naznačio osnovne odrednice ritma gradskog života, već je dao i viziju urbanističke strukture Grada: Ulica među crevjare, Luža s Orlandom, Velika fontana, Peline, Duičina ulica, Kriva ulica, Garište itd. Pored toga, upravo su Šile, Drijemalo ili Mazija i njima slični stanovnici grada protuteža renesansnom tipu *kortedanta* koji je predstavljao

---

<sup>64</sup> O tome Natalino Sapegno u: *Storia della Letteratura Italiana*, sv. 2, ur. Emilio Cecchi i Natalino Sapegno. Milano, 1965: 504.

<sup>65</sup> Rudi Supek, *Grad po mjeri Čovjeka*. Zagreb: Naprijed, 1987.

univerzalnog čovjeka, živio u palači i udvarao se damama, ponašanja prikladnog životu na dvoru.<sup>66</sup> A te je Držić najčešće prepoznavao kao pokvarenjake i laskavce, neznalice, besposličare, mekušce, častohlepne, razuzdane i sebičnjake, te bestidne žene, kad su posrijedi bile dame poput Laure. Držićevi pučani (namjerno ih ne zovem marginalci) razasuti su po različitim dijelovima i ulicama Grada. Promotrimo li, dakle, pojedinačno gdje ih Držić susreće i komunicira s njima dobivamo urbanističku sliku gradskog središta: Mazija, u stvarnosti gradski zdur, boravi stalno pred Lužom, na Placi, pred sudnicom itd. Postolarske radionice Šile i Čičilija nalazile su se u ulici Među velike crevjari (u stvarnosti su oni Đuro Šile i Pjetro Čičilijano), krojačnica *sentalijske* bila je u ulici Garište; u Duičinoj ulici živi više gradskih prostitutki, među kojima neobično važnu ulogu ima dominantna "vila" Kata Matkova Profumanica (Propumanica iz Novele od Stanca), Bokčilo, konavoski rustik nastanjen u Gradu drži iznajmljenu krčmu u Ulici sv. Barbare, itd. Sve su to mjesta u kojima su se okupljali plemići i pučani, sluškinje, djetići, mornari i trgovci, svećenici pa čak i vladike, na kojima se govorilo u ime nekoga i nečega, na kojima se formiralo javno mnijenje, stvarala određena klima u odnosu na ljude, vrijeme i događaje u nedostatku drugih sredstava prenošenja komunikacija. Ako je to tako, onda ni Šile ni Čičilo ni Kata Matkova Profumanica, kao ni njezine druževnice u zanatu Kitica i Perlica, ni Drijemalo (mesar) ni Mazija i ostali - ne mogu biti marginalci iako su pozicionirani pri dnu društvene hijerarhije. Govoreći modernim jezikom, danas bismo za njih rekli da su *opinion makers*.

Držićev suvremenik, građanin i trgovac Petar Longo, tek je jednom spomenut u *Arkulinu*. Poslao je prijatelju bob i leću, korizmenu hranu, ističe autor, zasigurno aludirajući na škrtost Longovu koji se kao imućan čovjek, vjerojatno antunin, mogao iskazati i čime *pritolijem* i *sofrikτανijem*, a ne bijednom korizmenom hranom.<sup>67</sup> U sudskom zapisniku, 30. prosinca 1550. godine pojavila se kao svjedokinja Margarita, supruga Petra Longa, koja je bila nazočna kad se skupina žena potukla.<sup>68</sup>

U *Grižuli*, izvedenoj na piru Vlaha Valentinova Sorkočevića vjerojatno 1556. godine, spominju se autentični Držićevi sugrađani: postolar Šile, prodavač

<sup>66</sup> Peter Burke, »Il cortigiano.«, u: *L'uomo del Rinascimento*, ur. Eugenio Garin. Bari: Economica Laterza, sv. 57, Editori Laterza, 2000: 136-165.

<sup>67</sup> »Arkulin.«, 1. čin, 1. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 711.

<sup>68</sup> *Lam. Int.* sv. 95, f. 15.

igala Đan Fiđino i *sentalijska* iz Garišta.<sup>69</sup> *Sentalija* je krojačica. Renesansa donosi i u Dubrovnik velike promjene u pogledu stava ljudi prema odijevanju. Čak su i obične sluškinje počele voditi računa o tome da im odjeća bude skladna i da dobro pristaje, pa je važnost i uloga krojača neobično porasla nakon što su kožu zamijenili tekstilni odjevni predmeti. Spominje ih i Nikola Nalješković u *Komediji VII*.<sup>70</sup> Obrtnik i prodavač igala Đan Fiđino odnosno Gian Figini, podrijetlom Talijan, doselio je u Dubrovnik zasigurno prije 1530. Prodavaonica i radionica nalazila mu se na Placi i dijelom u Ulici među polače.<sup>71</sup> Iako se ne javlja izravno kao akter sudskih sporova, u zapisniku Kaznenoga suda spominje se već 1532. godine njegov sin Fabrizio, koji je tom prigodom tužio navodnog kradljivca Crnogorca da mu je otuđio iz kuće cijeli niz kućnih potreština i osobnih stvari.<sup>72</sup> Tužba je bila namještena, jer je Marija Figino, supruga Giana Figina, u srpnju 1532. godine tužila vlastitog sina, Fabrizija Figina, koji je krao stvari iz vlastite kuće, a nosio ih je, pored ostalih, Antunu kovaču na prodaju.<sup>73</sup> U svibnju 1550. Teodor, sin Giana Figina, nalazio se u *butizi* plemića Sorgo, smještenoj preko puta crkve sv. Vlaha. Tu ga je istukao plemić Marin Stjepana Gradi i bacio mu *baretu* na pod.<sup>74</sup> U veljači 1556. neki je Andrija Valini tužio Teodora Giana Figinova, njegova sina i sluškinju.<sup>75</sup> Teodor Gian Figinov istukao je u siječnju 1566. godine *librara* Krista Trojanova.<sup>76</sup>

Đuro Šile imao je postolarsku radionicu u Ulici među crevjari. Zbog velike konkurencije često je dolazilo do međusobnih obračuna među postolarima. Ponekad su se postolari sukobljavali i s nezadovoljnim kupcima svojih proizvoda: *ohšubri* ili *klopaca*, *cokula na bnetačku*, *štopela s plutom*, *crevaja* i

<sup>69</sup> »Grižula«, 2. čin, 6. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 630. *Sentaliju* Frano Čale, kao i Rešetar, drži za ime žene koja živi u ulici Garište, a nije riječ o imenu (takvo žensko ime nisam sreala do sada ni u jednom arhivskom dokumentu, ni u 16. stoljeću niti ranije), nego se očito radi o nekoj vrsti krojačkog zanimanja. Ovu tvrdnju eksplicira još jedna rečenica iz komedije *Grižula* koju izgovara Omakala u 4. prizoru, 3. čina, str. 638: "...A i djevojke se ištetiše...ostaviše krasti gospođam hljebe...a staviše se krasti...i gunje sentat na prove." Glagol *sentati*, od čega je i nastalo zanimanje *sentalijska*, vjerojatno dolazi od talijanskog glagola *asestare* - načinjati, prilagoditi, pa bi misao - *gunje sentat na prove* - mogla značiti: prenačinjati i isprobavati haljine.

<sup>70</sup> *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*. Stari pisci hrvatski sv. 5. Skupili Vatroslav Jagić i Đuro Daničić, Zagreb: JAZU, 1873: 282.

<sup>71</sup> *Lam. Int.* sv. 114, f. 175.

<sup>72</sup> *Lam. Int.* sv. 81, f. 14.

<sup>73</sup> *Lam. Int.* sv. 81, f.117.

<sup>74</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 145.

<sup>75</sup> *Lam. Int.* sv. 100, f. 8v.

<sup>76</sup> *Lam. Int.* sv. 107, f. 93.

*pantufa* (papuča). Zašto je gospodarica, između tolikih dubrovačkih postolara, sluškinju Omakalu slala upravo Šili možemo tek naslutiti čitajući duhovitu pokladnu pjesmu *Muzika od crevljara* Antuna Sasina.<sup>77</sup> Postolara je bio veliki broj i bili su ujedinjeni u bratovštinu. Osposobljeni za izradu različitih vrsta obuće, radili su različite modele i veličine. Ali za gospođe, čija se osjetljiva stopala nisu dala uvući u modele radene prema standardnim kalupima, postolari su izrađivali zasebne kalupe. Zato su osjetljivije i, dakako, imućnije gospođe odabirale svog majstora postolara koji je u izradu njihovih cipela unosio individualni duh. Odbačene cipele gospodara ili gospodarice mogle su još poslužiti sluškinji ako bi došle u ruke valjana postolara na popravak, kako to dokumentira Nalješković u *Komediji VII*.<sup>78</sup> No, imućnije gospođe renesansnog Dubrovnika uživale su u narudžbama novih cipela koje su izrađivali domaći majstori, ali i stranci, najčešće Talijani. Gospođa Dobro, svekrva lijepo Adrijane iz komedije *Skup*, prigovara mladim nevjestama pomodnost i pretjerano ukrašavanje spominjući kupovanje obuće kod postolara Čičilija.<sup>79</sup> Riječ je o majstoru Pietru Sicilijancu koji je bez sumnje bio vješt u izradbi finih cipela, pa stoga i popularan među bogatim i mladim ženskim svijetom u Dubrovniku sredinom 16. stoljeća. Bio je oženjen Dubrovkinjom. Sudska praksa bilježi njegovo ime najprije 9. siječnja 1550. godine, kad se porječkao s Milanezom Angiulijem, *tabakarom*, što se okončalo tučom a potom i sudskom optužnicom. Samo dan kasnije, 10. siječnja 1550. godine, u Ulici od Sigurate netko je izvrijeđao njegovu ženu.<sup>80</sup> U travnju te godine, u ime svoje žene Nike, majstor Pietro Čičiliano, postolar, kako je zabilježio sudski pisar, tužio je Ivana Stjepanovića, koji ju je izvrijeđao nazvavši je kurvom i svodiljom pred vratima njihove kuće u Širokoj ulici.<sup>81</sup> U srpnju sljedeće godine, postolara Pietra Čičiliana tužio je Nikola mačevalac, jer mu je otkinuo komad mesa mačem i prouzročio veliko krvarenje.<sup>82</sup>

Spomenuti događaji otkrivaju da su, uz poslovni karakter, postolarske radionice imale i društvenu ulogu kao okupljalište šarolikog svijeta i bile stjecište najraznovrsnijih vijesti i saznanja koja su pritjecala iz različitih izvora. Kao

<sup>77</sup> *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeševića*. Stari pisci hrvatski, sv. 16. Zagreb: JAZU, 1888: 172.

<sup>78</sup> *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*: 277.

<sup>79</sup> »Skup«, 3. čin, 1. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 575.

<sup>80</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 50.

<sup>81</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 114.

<sup>82</sup> *Lam. Int.* sv. 95, f.175.



što su šetali Placom, dubrovački plemići i bolji sloj građana družili su se prolazeći i uvijek živom i napućenom Crevljarskom ulicom, a ponekad bi svratili na razgovor i u koju postolarsku radionicu, gdje se moglo uvijek, uz uobičajena ogovaranja, štošta korisnoga čuti i osluhnuti bilo priprostoga puka. Postolarske radionice pune mladih šegrta bile su mjesta u kojima bi, obavljajući kakav posao za svoju gospodaricu, načas predahnule sluškinje od svog napornog dnevnog posla, zagledavajući pristale djetiče i slušajući o kome i o čemu se u radionici govori, a potom širile vijesti prepričavajući ih i proširujući vlastitim dodacima. U Crevljarskoj ulici dolazilo je više nego drugdje do svađa, pljuskanja, pa i do brutalnih obračuna. Arhivski zapis ostao je o tome kako je Marin Držić, šećući se s prijateljem Martinom Šumičićem, doživio neugodan susret s mladim mornarom Vlahom Stjepana Kanjica koji ga je udario motkom, u travnju 1548. godine, baš u toj ulici.<sup>83</sup> Svakako je izvjesno da je i postolar Šile bio popularan među dubrovačkim građanima. Sudska praksa nije zabilježila nikakav skandal povezan s njegovim imenom. Šilu spominje jedan sudski zapis kao svjedoka fizičkog obračuna između Jakova Vlaha Gondole i Dominika Miha Gozze, koji su se 16. travnja 1548. potukli u ulici Među velike crevjare.<sup>84</sup> Pisar Kaznenoga suda zabilježio je i 1. travnja 1554. da je svjedok spora između Antuna Giorgija *soldata* i plemića Ivana Dominkova Bonda opet bio postolar Šile. Ponekad su vladike osobno pohodile odabranog postolara, a ne slale svoje sluškinje, kao što je to učinila Omakalina gospođa. I same su tada bile u prilici nazočiti burnim obračunima u postolarskim radionicama, nerijetko među majstorima i njihovim pomoćnicima, pa čak i s kupcima. Plemkinja Lisa Jakova Gondola svjedočila je o tuči koja se odvijala u postolarskoj radionici Ivana Radibratovića, kojega je istukao postolar Marko Nikolić.<sup>85</sup> U obračune su se uključivale koji put i nezadovoljne žene. Tako je 30. kolovoza 1548. godine u radionicu postolara Marina iz Barija ušla jedna žena i na njegovo pitanje što želi udarila ga je šakom. Vidjela je to i postolareva žena Andrijula i mnogi drugi postolari u Crevljarskoj ulici.<sup>86</sup>

Gospođa Dobre, osim postolara Čičilija, spominje i u Gradu vrlo popularnog *špičara* Justina kod koga su žene kupovale *rusatu vodicu*, ali njega nisam uspjela identificirati među doista brojnim dubrovačkim *špičarima*.

<sup>83</sup> Vinko Foretić, »O Marinu Držiću.« *Rad JAZU* 338 (1965): 5-146.

<sup>84</sup> *Lam. Int.* sv. 93, f. 28v.

<sup>85</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 48.

<sup>86</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f.136.

Iako Đanpjetro zlatar nije protagonist u *Dundu Maroju*, spominjanje imena ovog zlatarskog majstora, od koga je značajne dragocjenosti za voljenu kurtizanu naručivao Maro Marojević, nije ni slučajno ni beznačajno.<sup>87</sup> Ne sluteći u kojoj je mjeri Marin Držić bio vezan za svakodnevicu onodobnog Dubrovnik, istraživači su nastojali otkriti Đanpjetrov identitet na drugoj obali Jadrana. Frano Čale navodi da je Petar Kolendić istraživao koji su poznatiji zlatari djelovali u Rimu u 1. polovici 16. stoljeća i došao do imena Gianpietra delle Scale i Giovanija Pietra de Crivelli, za koje je smatrao da bi se na njih trebalo odnositi ime Držićeva Đanpjetra. Nije se sjetio da, kao što je predodžba raskošnog Rima bila zapravo slika Dubrovnik, da je u toj projekciji i virtualni rimski zlatar bio zapravo dubrovački zlatar (talijanskog podrijetla), možda jedan od onih koji su živjeli i imali trgovine u Zlatarskoj ulici, a kojeg je Držićeva publika po izgledu i djelima (možda i po smiješnom izgovoru hrvatskog jezika), dobro poznavala. Gianpietro je bio podrijetlom iz Brescie, a sudski zapisnik ga spominje po prvi put 11. kolovoza 1550., kada je optužio podstrizivača sukna Pavla Radića da mu je istukao ženu. U sporu Nikole Petrovog Pozze i Pavla Lujevog Gozze svjedočio je Gianpietro 22. prosinca 1552. godine, uz još tri nazočna plemića s kojima se nalazio u društvu (što govori o njegovoj poziciji na društvenoj ljestvici): Miha Šimuna Bobalija, Petra Nikole Prodanellija i Điva Nikole Menze.<sup>88</sup> Sigurna sam da je Kolendić bio u zabludi kada je Đanpjetra tražio među rimskim zlatarima. Držić nije imao nikakav motiv da pred domaćom publikom spomene nekog rimskog zlatara; ma koliko taj bio vješt u svom poslu i slavan u rimskim bogatim krugovima, u dubrovačkoj sredini, osim možda nekolicine bogataša, teško da bi o njemu itko išta znao. Marin Držić se obraćao domaćem svijetu, umećući u umjetnički tekst i dokumentarističke prikaze svojih dubrovačkih suvremenika, među kojima je zasigurno bio i zlatarski majstor Đanpjetro. Spominjanje njegova imena budilo je najrazličitije asocijacije kod dubrovačke publike koja je gledala komediju. Moguće je i to da je Đanpjetro bio Držićev prijatelj i mecena, a prema sudskim dokumentima koji bilježe njegovo ime, čini se da je bio miran i pravedan čovjek. Nije poznato kad je Đanpjetro doplovio s jedne strane Jadrana na drugu, ali ga zatječemo u Dubrovniku već u lipnju 1538. godine. Tužio je tom prigodom stanovitog Simka, koji mu je uletio u *butigu* s golim mačem i ozlijedio ga.<sup>89</sup> U svibnju 1545. svjedočio je kada je dubrovački ribar Mihoč pretukao Židova

<sup>87</sup> »Dundo Maroje«, 1. čin, 5. prizor i 3. čin, 9. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 371, 444-445.

<sup>88</sup> *Lam. Int.* sv. 99, f. 184v.

<sup>89</sup> *Lam. Int.* sv. 84, f. 224.

Šimuna.<sup>90</sup> U srpnju 1558. svjedočio je u sporu Marina Sfondrassija protiv postolara Miha, zvanog Napolitano.<sup>91</sup> U kolovozu 1558. Đanpjetra je tužio svoju sluškinju Jelušu, koja ga je u vlastitoj kući vrijeđala i prijetila mu,<sup>92</sup> a krajem istog mjeseca nazočio je pred Kneževim dvorom kad je Palo Savina Bobali ispljuskaio Nikolu Petrovog Pozzu.<sup>93</sup>

Poput Đanpjetra, i Đanpavulo pripada bogatijem sloju dubrovačkih građana. U *Dundu Maroju* daje jamstvo za kredit, osiguravši pozajmicu od 3000 dukata Židova Sadija. Činjenice upućuje na to da je to činio i u svakodnevici suvremenog Dubrovnika.<sup>94</sup> S obzirom na posao kojim se bavio, Đanpavulo se ponašao vrlo ugladeno i ophodio s klijentima vrlo biranim riječima. Moguće je da je baš Držićev virtualni osiguravatelj, a zbiljski dubrovački zlatar Gianpaolo prijavio krađu i nestanak brojnih stvari, većinom tekstilnih, iz svoje kuće u Dubrovniku 22. siječnja 1554. godine, u koju se lopov uvukao kroz prozor. Svjedok te optužnice bio je sam pisar Kaznenoga suda, pjesnik Vlaho Toma Vodopića. Sudski pisar zabilježio je njegovo ime još jedanput, 24. svibnja 1565. godine, kada je nazočio jednom fizičkom obračunu.<sup>95</sup> Gianpaulovo virtualno prezime je Oligiati, za što nisam našla potvrdu u sudskim zapisnicima, ali se zato u brojnim primjerima spominje prezime Gigliatti, što znači da bi Oligiati mogla biti pogreška prepisivača, ali još vjerojatnije namjerno Držićevo iskrivljavanje njegova prezimena.<sup>96</sup>

Lik Đivulina pomorca teško je bilo identificirati, iako se kroz gotovo cijelo stoljeće nisam susrela s ovim deminutivnim oblikom imena Ivan/Đivo u sudskim spisima, osim u jednom primjeru od 17. kolovoza, 1554. godine, u kojem se Givulin pojavio kao svjedok u nekom sudskom sporu (bez drugog imenskog pridjevka).<sup>97</sup>

U *Noveli od Stanca*, stilski najsavršenijem djelu Marina Držića s vjernom reprodukcijom slike gradskog života u poznim noćnim satima,<sup>98</sup> spominju se

<sup>90</sup> *Lam. Int. sv.* 91, f. 1.

<sup>91</sup> *Lam. Int. sv.* 102, f. 13v.

<sup>92</sup> *Lam. Int. sv.* 102, f. 32.

<sup>93</sup> *Lam. Int. sv.* 99, f. 184v.

<sup>94</sup> »Dundo Maroje.«, 3. čin, 15. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 464.

<sup>95</sup> *Lam. Int. sv.* 103, f. 206v.

<sup>96</sup> *Vlajkijeva genealogija Antunina*, Arhiv Čingrija, sv. 2 (DAD): 372. Držićev nećak, koji je započeo pisati spomenutu genealogiju, spominje obitelj Gigliatti. Maro Lila, kojeg spominju Vetranović i Sasin kao pjesnika, a umro u Jedrenama 1570. godine, bio je također Gigliatti.

<sup>97</sup> *Lam. Int. sv.* 98, f. 173v.

<sup>98</sup> M. Držić, *Djela*: 79-84.

četiri djelatnice jednog dubrovačkog bordela, od kojih je jedna, Pavica, *abadesa* tog poročnog okupljališta neukroćenih dubrovačkih mladaca, stranih trgovaca i mornara, a ostale tri su njezine zaposlenice i dobro poznate dionice gradske skandalozne prakse: Kitica, Perlica i Profumanica.

Prostitutka Milica Perlica svjedočila je, zajedno s još dvije žene sumnjiva morala, 5. svibnja 1542. godine, o tuči dviju žena na Placi: Miljahne Radonjine i prodavačice Ljubice Pinatura, što je sve promatralo mnoštvo ljudi.<sup>99</sup>

Kata Matkova Profumanica iz Duičine ulice bila je, po svemu sudeći, mnogo popularnija od svojih družica. Ona je tužila 3. travnja 1544. godine Petra Radova, postolara, jer ju je nazvao kurvom dok je stajala na vratima svoje kuće, a zatim bacio na nju kamen.<sup>100</sup>

Kata Matkova Profumanica bila je prilično agresivna, osobito u susretima sa ženama iz susjedstva. Milicu Đivkovu vukla je za kosu, a potom je bacila na pod vrijeđajući je. Zbilo se to krajem travnja 1544. godine.<sup>101</sup>

U svibnju iste godine Milica Đivkova izvrijedala ju je govoreći joj "kurvo...!", što su posvjedočile brojne žene iz Duičine ulice.<sup>102</sup>

U sporu Vice Radove Porokočole i mesara Luka Buhe, 30. svibnja 1544. godine nazočile su brojne žene iz Duičine ulice, a među njima i Kata Profumanica.<sup>103</sup>

Dragna Vuićeva tužila je 3. kolovoza 1545. godine Katu Profumanicu, koja joj je razvalila bravu na kućnim vratima.<sup>104</sup> Kata Profumanica sudjelovala je u pokladnoj noći 10. ožujka 1546. godine na plesu na Pelinama i u Rudanovoj ulici, kojom prigodom je došlo do tuče, a stradao je Bernardo Jakova *bankjera*.<sup>105</sup>

Iste noći, oko *treće ure trombonjera* Domenika Scaragina, koji je išao k jednoj svojoj prijateljici, netko je ranio mačem otkinuvši mu komad mesa s noge. Iako se radilo o kasnim noćnim satima, Kata Profumanica je i taj događaj uspjela vidjeti.<sup>106</sup>

Stalne uvrede na javnom mjestu, pred brojnim svjedocima često nije uspijevala izbjeći. Mitu Simkovu je odlučila zbog toga "dati na pravdu" u rujnu 1547.

<sup>99</sup> *Lam. Int. sv. 86, f. 206.*

<sup>100</sup> *Lam. Int. sv. 90, f. 40v.*

<sup>101</sup> *Lam. Int. sv. 90, f. 62.*

<sup>102</sup> *Lam. Int. sv. 90, f. 62.*

<sup>103</sup> *Lam. Int. sv. 90, f. 84v.*

<sup>104</sup> *Lam. Int. sv. 91, f.130.*

<sup>105</sup> *Lam. Int. sv. 91, f. 269.*

<sup>106</sup> *Lam. Int. sv. 91, f.169v.*

godine.<sup>107</sup> Sljedeće godine u siječnju prijavila je Kaznenome sudu *taracera* Petra, koji ju je izgrebao po licu do krvi.<sup>108</sup> I sama se češće nalazila na optuženičkoj klupi: u ožujku 1548. godine Anuhla Paulova tužila je Katarinu Matkovu Profumanicu zato što joj je istukla sinčića, o čemu su posvjedočile žene s Pelina. U protutužbi Katarine Profumanice rečena je izjavila da joj je “taj mali omicao roge i govorio mnoge uvrede”.<sup>109</sup>

Vukmir Vukosaljić i Nikoleta Mladenova optužili su Katu Matkovu Profumanicu 6. ožujka 1548. godine da ih je gađala kamenjem i rogovima.<sup>110</sup>

U svibnju iste godine opet je u sporu s već spomenutom Tomom Simkovom, koja ju je ponovno vrijeđala nazivajući je na javnom mjestu kurvom i svodiljom i raskrvarila je u Duičinoj ulici.<sup>111</sup>

Kata Jakovljeva alias Kata Matkova Profumanica, kako je identificira sudski pisar, teško je ranila Stanu Miljkovu 1. siječnja 1550. godine. Stana je vidjela oko 5. ure noći, kad se vraćala kući, da iz Katine kuće izlaze dva muškarca, a bili su, prema njezinoj prosudbi, *forestjeri*. Kata je nasrnula na Stanu nožem. Svjedočili su o tom činu *maestro* Paulo *chimico medico* Salariano i *maestro* Gianbattista Salariano. Rekli su da je ozbiljno ranjena, ali ne smrtno. O tome slučaju svjedočila je i Milica Nikolina. Kad su *forestjeri* otišli, čula je kako ranjena više, a Kata je u međuvremenu pobjegla.<sup>112</sup>

Iskustvo dubrovačke zbilje testirao je Držić, među ostalim, spominjući u dvije komedije ime stanovite Milašice, prodavačice sira pred Orlandom. Prvi put, u djelu *Venere i Adon*, Milašica se javlja kao metafora stalnosti, ona je gotovo kameni detalj grada poput Orlanda, pa stoga može poslužiti kao orijentir u prostoru. Držić je za šalu, možda i iz iskrene naklonosti, naziva rusom, dakle ružom:

“Kako upravite u Pločku ulicu,  
u rep celunite Rusu Milašicu;  
a ti, krajčniče, Orlandu se javi...”<sup>113</sup>

<sup>107</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 144v.

<sup>108</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 232v.

<sup>109</sup> *Lam. Int.* sv. 93, f. 8.

<sup>110</sup> *Lam. Int.* sv. 93, f. 9.

<sup>111</sup> *Lam. Int.* sv. 93, f. 54v.

<sup>112</sup> *Lam. Int.* sv. 94. f. 42.

<sup>113</sup> »Venere i Adon.«, 1. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 323.

U komediji *Dundo Maroje*, prikazanoj u raskošno uređenoj Vijećnici 1. ili 8. veljače 1551. godine, na Pometovo pitanje što je novog u Dubrovniku, Mazi-ja šaleći se odgovara, nižući uvijek prisutne slike iz života Grada u sjećanju onih koji su godinama iz njega izbivali u potrazi za poslom po svijetu. Mazi-ja, dakle, duhovito prezentira isječke svakodnevlja koji su, usprkos mijenama vremena, "pošljicama", rušenjima, gradnjama, preuređenjima, odlascima, vjenčanjima i porodima - stalni: "Novo je - odgovara duhovito Mazija -: Milašica sirenje prodava, prid Orlandom vino liče, junaci ga piju, krua ne manjka prid Lužom, ni vode na fontani...", aludirajući na sve ono što je nepromijenjeno i što se tada činilo nepromjenljivim, kao što je nepromjenljiva forma Grada u njegovoj kamenoj ljušturi.<sup>114</sup> Kao što, dakle, voda stalno toči iz kamenih usta fontane, kao što kameni Orlando postojano stoji usidren ispred Luže,<sup>115</sup> kao što se vino glasno prodaje, a ljudi ga piju, dok se miris ispečena kruha širi iz užarenih peći, tako i Milašica, na koju kao da je vrijeme zaboravilo, prodaje svoje sireve uvijek na istom mjestu, pred Orlandom. Je li doista sve bilo tako i zbog čega je još Milašica mogla biti zanimljiva i komična Držićevim gledateljima?

U potrazi za Milašicom, odlučila sam, kao i u prethodnim primjerima, pretražiti zapisnike kancelarije Kaznenoga suda u Dubrovniku. Kako sam i pretpostavila, Milašica je doista bila čest gost te institucije, dolazeći pred suce i pisare kao svjedokinja, kao tužena i kao tužiteljica. Usprkos ograničenjima vrlo oskudnih zapisa sudskog pisara, koji je u značajnoj mjeri sažimao iskaze tužitelja, okrivljenih i svjedoka, prevodeći ih, pored toga, na talijanski jezik kako je znao i umio, mogla sam rekonstruirati lik te osebujne žene renesansnog Dubrovnika.

Pravo ime joj je bilo Đivana Milašica i po prvi put je spomenuta u sudskim spisima 30. travnja 1526. godine, kada je, u ime svoga nećaka Milića, tužila čovjeka koji ga je istukao.<sup>116</sup>

Dvije godine kasnije, u veljači, tužila je stanovitog Toma Simkova koji je nju istukao.<sup>117</sup> U svibnju se pojavila samo kao svjedokinja u pisarnici Suda.<sup>118</sup>

<sup>114</sup> »Dundo Maroje«, 4. čin, 7. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 498.

<sup>115</sup> Kip Orlando srušio je vjetar 1825. godine, pa je pedesetak godina proveo negdje u zakutku Kneževa dvora u Dubrovniku, da bi, zalaganjem dubrovačkih preporoditelja, ponovno bio podignut na istom mjestu 1879. godine.

<sup>116</sup> *Lam. Int.* sv. 76, f. 262.

<sup>117</sup> *Lam. Int.* sv. 79, f. 34.

<sup>118</sup> *Lam. Int.* sv. 79, f. 119.

U lipnju je tužila *bastaha* Matka, koji ju je gađao kamenjem.<sup>119</sup> Godine 1541., kada se ponovno javlja njezino ime u sudskom zapisniku, po svoj je prilici još uvijek mlađa žena. Potvrdila je tom prigodom na Sudu, s još nekolicinom svjedoka, da je Maru Šumanovu izvrijeđao i istukao Miljak prekupac, zvani Nesreća.<sup>120</sup> Živjela je na Pelinama, u ulici smještenoj podno sjevernih zidina, gdje su kožuhari sušili kože oderanih životinja, što je proizvodilo stalni neugodan miris. Dom Đivane Milašice bio je tu među siromašnim dubrovačkim pukom i ženama sumnjiva morala. Imala je jednog sina, po svoj prilici nezakonitog. Dan je provodila u središtu grada prodajući sir među tržnicama i placaricama, izborivši se svojom snažnom osobnošću da joj prodajno mjesto bude baš na samoj osi urbanog života Dubrovnika, uz Orlandov stup. Tu je mogla vidjeti sve i svakoga; prva je među običnim pukom imala saznanja o tome tko je stigao u Grad i s kojom pratnjom; skandalozna praksa Grada bila joj je više nego poznata; ona je imala najsigurniju informaciju o tome tko se s kim razračunao i tko je potegao deblji kraj. Nazočila je najrazličitijim obračunima i *burlama*, vidjela tijek svake gužve, kojih nije bilo malo baš tu u središtu grada, gdje su se pomorci i trgovci iz zaleđa sretali s domaćim svijetom iz Grada i okolice. U njezinoj neposrednoj blizini prodavala se roba na veliko i malo, plemići su mimo nje dostojanstveno odlazili na sastanke vijeća, vladike su u pratnji sluškinja, šušteći svilenim haljinama išle na jutarnje i večernje mise u crkvu Svetoga Vlaha ili Gospe Velike, sluškinje su sunovrato jurile sa zavežljajima netom kupljene ribe ili s komadom mesa s *komarde*, zaustavljajući se na čas među placaricama koje su prodavale zelje s Konala. Uz Orlandov stup presuđivalo se preljubicama i bludnicama udarcima po golim stražnjicama, *barabanti* provodili osuđenike, a *soldati* iz Luže kockali se na zimskome sucu. Luža je bio trijem koji se nalazio uz sjevernu stranu stare crkve sv. Vlaha, a služio je vlasteli i strancima za razgovor, u njoj se igralo šah i kockalo, a bila je i sjedište glavne straže.<sup>121</sup> Sve je to mogla vidjeti Milašica, ali su i svi prolaznici tom glavnom arterijom dubrovačkog života vidali nju, uvlačeći je koji put, zasigurno i protivno njezinoj volji, u svoje sporove i konflikte, svađe i fizička razračunavanja. Milašica je potvrdila na sudu da je prodavačica Jeluša

<sup>119</sup> *Lam. Int.* sv. 79, f. 132.

<sup>120</sup> *Lam. Int.* sv. 87, f. 51v.

<sup>121</sup> Iako je za požara 1706. luža ostala pošteđena, kad se počela graditi nova crkva sv. Vlaha s pročeljem prema sjeveru, luža je srušena, a nova sagrađena na mjestu gdje i danas stoji portal sa stupovima; o tome Vinko Foretić, »Zgrada glavne straže u Dubrovniku.« *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52 (1949): 1-6.

6. travnja 1542. godine *oskubila* bradu učitelju streljaštva *maestru* Jacomu *bombardijeru* i da ga je noktima izgrebla po licu.<sup>122</sup> U lipnju iste godine Pavo Radonjić tužio je Dragnu Placanicu; Htio je od nje kupiti veći komad sira, a ona ga je udarila štapom. I tome je izgredu prisustvovala Đivana Milašica.<sup>123</sup> Svjedočila je 26. kolovoza 1542. godine da je vidjela Stjepana Vlahinića u krvi koja mu je liptala iz ušiju, nosa i usta, ali s rečenog mjesta, dakle mjesta na kojem obično stoji, a to je ispred Orlandova stupa, nije mogla vidjeti kako se to dogodilo.<sup>124</sup> Nerijetko bi se posvadale žene, izvrijeđavši se međusobno pret-hodno. Radosavu Đivanovu javno je oblatila 2. svibnja 1542. Kata Jakobova riječima *putana ribalda* i da su joj sva četiri sina kopilad, što je Đivana Milašica, suosjećajući s izvrijeđanom ženom, potvrdila započevši, kao rutinirana svjedokinja, svoj nastup na sudu uobičajenim riječima: "Imate znati ..."<sup>125</sup> Đivana Milašica potvrdila je 1543. na sudu da je Mada Mihajlova vrijeđala Luciju Andrića *barabanta* riječima *putana e rofiana di gentilhomini*.<sup>126</sup>

Tijekom 1544. godine Milašica se pojavila tri puta na Kaznenom sudu. Milašicu je 10. ožujka 1544. tužila neka Cvijeta. Kazala je sucima da ju je, dok je nosila vodu s fontane, Milašica vrijeđala, tukla i vukla za kosu, a pomagale su joj Krile Karlova i Milica Jakobova.<sup>127</sup>

U svibnju iste godine Milašica je svjedočila da je Marin Radonjić istukao Ivana Gološoka.<sup>128</sup> U rujnu je Milašicu tužila Mara Benkova za uvrede.<sup>129</sup>

Od 1544. pa do 1547. godine Milašica se ne spominje u sudskim knjigama. No već s početkom 1547. učestalo svjedoči o izgredima koji su se oko nje svakodnevno zbivali (dakako da svaki izgred nije završavao pred sucima Kaznenoga suda). Bila je nazočna kad je 27. lipnja 1547. godine *tovjernerica* Petra Dragičevića nazvala Frana Ciprinića *bekom*.<sup>130</sup>

<sup>122</sup> *Lam. Int.* sv. 89, f. 20v.

<sup>123</sup> *Lam. Int.* sv. 88, f. 78v.

<sup>124</sup> *Lam. Int.* sv. 87, f. 102.

<sup>125</sup> *Lam. Int.* sv. 89, f. 39v; Riječi koje je žena izrekla bile su vjerojatno: "Kurvo pokvarena!", ali sudski pisar u 16. stoljeću prevodi sve izgovoreno, gotovo bez iznimke, na talijanski jezik. Za razliku od zapisa u 17. a osobito u 18. stoljeću, hrvatska se riječ, pa čak i psovka, veoma rijetko zapisuje u 16 stoljeću.

<sup>126</sup> *Lam. Int.* sv. 89, f. 206v (kurva i svodilja plemića).

<sup>127</sup> *Lam. Int.* sv. 90, f. 25v.

<sup>128</sup> *Lam. Int.* sv. 90, f. 116v.

<sup>129</sup> *Lam. Int.* sv. 90, f. 149.

<sup>130</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 57 (*beko* je uvredljiva riječ u značenju rogonje).



Istoga dana Milašica je nazočila tuči Raića Bogetića i Đivana Mazače s Brgata.<sup>131</sup> U srpnju iste godine Đivana je, zajedno s jednim soldatom iz Luže, svjedočila da je Margarita Radonjina, kruharica, vrijeđala Ljubicu Dragićevu nedostojnim riječima kao što su kurvo, *rofijano*, pijanduro i propalice.<sup>132</sup>

Prvog dana mjeseca listopada Milašica je sjedila uz Orlanda, kao i obično svakog dana. Začula je u blizini veliku graju. Ugledala je Miljahn Simkovu kako trči pred plemićem Andrijom Antuna Beneše. On je sustigao nesretnu ženu na Placi, u neposrednoj blizini Milašice, i pretukao je do krvi. Milica je bila sva “čupeljava”, a lice joj je bilo krvavo, izjavila je na Sudu Milašica.<sup>133</sup>

Tijekom 1547. godine Đivana Milašica svjedočila je dva puta pred pisarom kaznenoga suda: 16. travnja posrijedi je bila tuča na Placi između dvojice krojača.<sup>134</sup> Početkom srpnja ponovno je dala svoj doprinos pravednom rješenju jednog drugog sudskog spora u pisarnici Kaznenoga suda.<sup>135</sup>

Đivana Milašica tužila je 11. lipnja 1550. godine bračni par Nikolu i Franušu zvane Blavor, tvrdeći da su je vrijeđali riječima *putana ribalda*, što su potvrdili: Ljubica Dragićeva, Dragna Captatka, Petar Dragojević pećar i Stjepan Staničin.<sup>136</sup> Te iste godine osobito je neugodan dan bio Milašici 16. lipanj. Tužila je Frana Stjepanova koji je vrijeđao njezina sina Nikolu. Brojni su svjedoci dali izjavu u korist Đivane Milašice: Vušić *tovjerner*, Mara Krilina, Mada Bena dragomana i mnogi drugi, a među njima i plemići Sigismundo Nikolin Gradi i Jerolim Martoličin Gondola. Istog dana Milašica je tužila neku sluškinju Nikoletu, koja ju je nazvala “pokvarenom kurvom” pred Ljubicom Dragišićevom, Dragnom Cavtajkom, Stjepanom Stanišinim i pećarom Dragojevićem.<sup>137</sup> Kad je 24. srpnja 1550. godine Nikolu Lujeva iscipelario Vlaho Ivana zlatara, to su na sudskoj pisarnici posvjedočili plemić Antun Pala Pozza i Đivana Milašica.<sup>138</sup>

Krajem 1551. godine, na povratku s posla, Milašica se skupa s mesarom Nikolom zvanim Šuplji našla u jednoj tuči.<sup>139</sup> Godine 1552. Đivana je opet vrlo

<sup>131</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 57.

<sup>132</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 81v.

<sup>133</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 153.

<sup>134</sup> *Lam. Int.* sv. 93 f. 28v.

<sup>135</sup> *Lam. Int.* sv. 92, f. 84v.

<sup>136</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 166.

<sup>137</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 165.

<sup>138</sup> *Lam. Int.* sv. 94, f. 194.

<sup>139</sup> *Lam. Int.* sv. 95, f. 228.

čest gost u sudskoj pisarnici. Početkom siječnja svjedočila je u sporu oko tuče na Placi između Petra Vlahova, podstrizivača sukna i Ivana Mušuljića.<sup>140</sup> “S mjesta gdje stojim na Placi pred Orlandom vidjela sam kako onaj udara Ivana”, izjavila je tom prigodom. Dana 11. ožujka, zajedno s tržnicama Ivankom i Dragonom Vrusičinom, potvrdila je da je Stanula Cvjetkova nazvala zidara Nikolu Radivojevića *bekom*.<sup>141</sup> Đivana Milašica nasrnula je 14. svibnja 1552. nožem na Dragnu Matkovu. Dragana je tvrdila na Sudu da ju je Milašica htjela zaklati. Boško pećnik svjedočio je da se to zbilo “na mjestu Pod Orlandom...”<sup>142</sup> Istog dana, nakon svih uzbuđenja koja je proživjela, Đivana je nazočila verbalnom napadu Klaudija zidara na moralni integritet Lucije d’Olivieri.<sup>143</sup>

Lutalica Miho Putniković 26. svibnja 1553. godine ošamario je ispred Orlanda Milaneza Gian Francesca Pietrova, što su dobro vidjeli Đuro kruhar, *barabant* Mihailo Dimitrović, Đuro Greko i dakako, Đivana Milašica.<sup>144</sup> Kad je 29. kolovoza te godine, kao i svakog drugog dana, došla Đivana na svoje radno mjesto pred Orlanda, stanoviti Petar, očito njezin dobar znanac, izvrijeđao ju je da je svodilja Grka (koji su u to vrijeme, uz Armence koji su sličnim jezikom govorili, prilično nazočni u trgovačkom životu Grada) i *soldata*.<sup>145</sup>

Više od jedne godine Milašica se nije pojavila u pisarnici Kaznenoga suda, sve do 1. listopada 1554. godine, kada je potvrdila da je čula Raosavu Puljiz kako vrijeđa Ivana Dragojevića, kamenara.<sup>146</sup> Odsustvovanje Đivane Milašice s javne scene Grada svjedoči da je ona zašla u ozbiljnije godine. Rjeđe je na svom radnom mjestu, možda već i slabije vidi i čuje, ili poboljeva, pa o ekscenim zbivanjima u središtu grada svjedoče mlade placarice i tržnice. Ipak se i godine 1557. zatekla na Sudu, svjedočeći u sporu *grebodera* Đivana Pavlovića i Raosave, sluškinje Petra Fruljatića. Na pitanje što je vidjela, kazala je da je čula Đivanovu vik; dozivao je Raosavu da mu dođe pomoći, a nje nije bilo, a kada se odnekud pojavila, poslodavac ju je pretukao.<sup>147</sup> Krajem rujna 1558. bila je svjedokinja spora dviju žena koje su se potukle u blizini Orlanda.<sup>148</sup>

<sup>140</sup> *Lam. Int.* sv. 96, f. 2v.

<sup>141</sup> *Lam. Int.* sv. 96 f. 31v.

<sup>142</sup> *Lam. Int.* sv. 96, f. 71.

<sup>143</sup> *Lam. Int.* sv. 96, f. 72.

<sup>144</sup> *Lam. Int.* sv. 98, f. 78.

<sup>145</sup> *Lam. Int.* sv. 98, f. 187v.

<sup>146</sup> *Lam. Int.* sv. 99, f. 218v.

<sup>147</sup> *Lam. Int.* sv. 101, f. 163.

<sup>148</sup> *Lam. Int.* sv. 102, f. 57v.

Koncem kolovoza 1559. godine Milašica je tužila Stanu Nikole mačevaoca da ju je vrijeđala i tukla, što je posvjedočila Milica *tovjernarica*.<sup>149</sup>

Milašica je 9. kolovoza 1564. godine tužila Stanulu Matka Blavora, koja ju je pretukla dok je mirno sjedila “na skalinima od Orlanda” predući.<sup>150</sup> Životne nedaće i iskustvo koje je s godinama prikupila smirilo je Đivanin uzavreli temperament, no ona nema mira ni u starosti. Jer glas koji ju je pratio dok je desecima godina prodavala sir pred Orlandovim stupom, progoni je i onda kad ona više nema snage za svađe, tuče i nadglasavanja, tek da mirno sjedi uz noge svog kamenog eskorta. Skupa s Marijom Lopujkom svjedočila je na sudu 19. srpnja 1566. godine.<sup>151</sup> Sudski zapisnik bilježi njezino ime dva puta tijekom 1559. godine. Nikola Perović, *bastah* tužio ju je tvrdeći da ga je udarila *tojagom* i slomila mu nos dok je stajao ispred Orlanda.<sup>152</sup> Svjedočila je 20. ožujka iste godine, kad je Cvjetku Pavlovu pogodio kamenom Antun Boška *bastaha*.<sup>153</sup> Tako je Milašica ovjekovječila više od četrdeset godina zapisničke prakse dubrovačkog Kaznenog suda. Za pretpostaviti je da je tada završila i svoju profesionalnu karijeru prodavačice sira pred Orlandovim stupom.

Iako pripadnica najnižeg sloja dubrovačkog društva, Milašica je bila poznata i prepoznata ne samo svojom uočljivom fizionomijom, već i dugogodišnjom ulogom u životnoj svakodnevi Grada. Kad spominje Milašicu, Držić kao vrstan poznavatelj ljudskih mentaliteta i naravi govori o jednoj posebnoj vrsti “emancipacije”, u kojoj je žena jednostavno kao i muškarac, opirući se izazovima života, muževnim držanjem i snagom volje težila za potvrđivanjem, za stanovitim savršenstvom.<sup>154</sup>

U renesansnom Držićevom Dubrovniku, koji bilježi procvat umjetnosti i bujni razvoj svih aktivnosti duha, koncepcija života koncentrirana je na koncept intenzivne humanosti kao što je osobna sloboda i nemirna žudnja za puninom života.<sup>155</sup> Ali što je imala s time priprosta žena iz puka Đivana Milašica? Možda je na to pitanje jednostavnije odgovoriti ovako: da nije imala, ne bi je Držić spominjao čak u svoje dvije komedije. Utkavši Milašicu i druge suvremenike

<sup>149</sup> *Lam. Int.* sv. 103, f. 8.

<sup>150</sup> *Lam. Int.* sv. 105, f. 12.

<sup>151</sup> *Lam. Int.* sv. 107, f. 203.

<sup>152</sup> *Lam. Int.* sv. 102, f. 148.

<sup>153</sup> *Lam. Int.* sv. 102, f. 198v.

<sup>154</sup> Jacob Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*. Zagreb: Prosvjeta, 1997: 362.

<sup>155</sup> Ottavia Niccoli, »Introduzione.«, u: *Rinascimento al femminile*, ur. Ottavia Niccoli. Roma-Bari, 1998: V-XXVII.

s ruba dubrovačkog društvenog života u svoje fino književno sukno, Držić otkriva svoj izvanredni smisao za dramaturgiju svakodnevnog života, za situacije na granici privatnog i javnog, koje su imale teatralnu kvalitetu. Držić je, dakle, "prepoznao" Milašicu kao osobu koja iskazuje slobodnu volju, ali i prihvaća moralnu odgovornost, kao ženu novog vremena. Renesansa je otkrila puni cjeloviti sadržaj čovjeka; uputila je na spoznavanje individualnog u sebi i u drugima.<sup>156</sup> Snažnom osobnošću, hrabrošću da se sama suoči s izazovima života, bujnim temperamentom i ostrim jezikom, osobito svojom nejezičnom komunikacijom, Milašica je osvojila Marina Držića, koji daje naslutiti temelje njezine intime, njezine ljudskosti, baš kao što je njezina prisutnost pred Orlandovim stupom burnim tjelesnim i govornim reakcijama privlačila interes brojnih prolaznika gradskim središtem renesansnog Dubrovnika.

Jesu li žene uopće imale renesansu pitanje je koje je u jednoj znanstvenoj studiji postavila Joan Kelly.<sup>157</sup> Čovjek renesanse ima više individualiziranih lica, ističe spomenuta autorica, za razliku od renesansne žene koja kao da nije imala lica. Muškarac je mogao biti knez i vojnik, umjetnik ili humanist, trgovac ili svećenik, mudrac ili avanturist. Žena je mogla biti majka, kći ili udovica, djeвица ili prostitutka, svetica ili vještica, Marija ili Eva. Vrlo je rijetko stjecala još neke uloge, a ako ih je i imala, onda su one bile drukčije naravi nego što je to bio slučaj s muškarcima. Svi njezini identiteti proizlazili su iz spola, posve zatumljujući svaku drugu pojavu osobnosti kojoj bi žena eventualno težila. Tijekom razdoblja renesanse žena je težila za tim da se iskaže. Milašica je svojim samosvojnim identitetom primjer tih nastojanja. Psihosocijalnom situacijom Milašica je predstavnicom jedne osobite društvenosti, a njezina uloga u životnoj svakodnevici Dubrovnika, jednako kao i u književnosti, iznimna je i prilično rijetka. U Vetranovićevoj pastirskoj igri *Lovac i vila*, s poznatim motivom o otetoj djevojci, renesansna žena suprotstavljena je slici grada. Robinja se prodaje na trgu u Dubrovniku. Vetranović je vidi, posve sigurno, na onom istom trgu na kojem Milašica ustrajno prodaje svoje sireve. Ni ova žena iz Vetranovićeve poetske vizure nije pasivna, već se odvažno bori da bude otkupljena. I dok je Vetranovićeva robinja izravni pokretač zbivanja, a Držićeva Milašica tek jedna asocijacija u tijeku radnje, Vetranovićeva robinja daleko

---

<sup>156</sup> J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*: 283.

<sup>157</sup> "Did Women have a Renaissance?", istaknula Margaret L. King, »La donna del Rinascimento.«, u: *L'uomo del Rinascimento*, ur. Eugenio Garin. Bari: Economica Laterza, sv. 57, Editori Laterza, 2000: 273-327.

je od toga da privuče pozornost u onoj mjeri u kojoj će to učiniti samo spomen Milašice, žene koja predana svom poslu prodavačice pred Orlandovim stupom ili sjedeći na njegovim stepenicama, nudi kupcima sir, budno promatra prolaznike kroz središte Grada, usput i prede, razgovara se, psuje i kune, svađa se, napada i brani se.

Iz javnog nastupa jedne renesansne Firentinke uočavamo njezine sličnosti s Držićevom Milašicom, usprkos ograničenjima vrlo oskudnih sudskih zapisnika. Riječ je o sudskom sporu između stanovite Filippe, kćeri Matijine, koja je vrijeđala muškarca Piera Cianchina iz obližnje župe sv. Šimuna: “Zamazance, izdajice, lupežu!” On joj je odgovorio: “Da si ti muško, ne bi mi govorila te riječi.” Filippa je odvrtila: “Žena sam ali ću te zasramiti!”<sup>158</sup> Vrijeđanje se nastavilo. U krug uvreda ušlo je ime Boga i Djevice Marije. Potom je u isti koš stavila Boga Stvoritelja i Pierovu majku koja ga je Božjom pomoći rodila, potcijenivši pritom sve muškarce. Filippa je oslobođena na sudu svake krivnje. Ovdje, dakako, kao ni u slučaju Milašice, nije posrijedi žena iz aristokratskih krugova, čak ni iz višeg građanskog staleža, ali se radi o osobi koja je ponosna na to što je žena i što se našla u situaciji da se javno može suprotstaviti muškarcu na jednom od firentinskih trgova. Filippi je očita ženska renesansna samosvijest bila potpora njezinoj hrabroj i uspješnoj obrani na sudu. I Milašica i Filippa podržavaju tezu Jacoba Burckhardta, koji je prije 150 godina vidio u renesansi povijesnu tendenciju izjednačavanja žene i muškarca. No, ta je borba bila osuđena na neuspjeh, jer je, što se renesansa približavala svome zaključenju, spolno definirana uloga žene u životu svakodnevice postajala sve nepomičnija, a koncem 16. i početkom 17. stoljeća progresivno je i nazadovala.<sup>159</sup>

Još je jedan važan razlog koji je Marina Držića vezao uz Đivanu Milašicu. Ljudski lik, naime, više od stvarnih vanjskih osobitosti dominira identitetom nekog mjesta. To pravilo vrijedi čak i u slučaju kad su posrijedi kamene figure sv. Vlaha na dubrovačkim zidovima, ili pak Orlanda u samom središtu Grada koje stvaraju jak osjećaj ambijentalnog identiteta gojenog prisnim iskustvom s upamtljivim, oku i srcu prilagođenim slikama Grada. Čovjek je Držiću mnogo

<sup>158</sup> Samuel K. Cohn, »Donne in piazza e donne in tribunale a Firenze nel Rinascimento.« *Studi storici* 22 (1981): 515-533.

<sup>159</sup> M. L. King, »La donna del Rinascimento.«: 273-327; Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Dubrovnik-Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prometej, 2003.

zanimljiviji, ne samo od kamenog okvira Grada, već i od svih njegovih unutrašnjih sadržaja. Imajući to na umu, cjelokupno njegovo književno djelovanje možemo promatrati kao kontinuirano traganje i pronalaženje zanimljivih ljudskih osobnosti u *tovijernama*, *špičarijama*, postolarskim radionicama, krojačnicama, pred krušnim pećima i na različitim drugim otvorenim prostorima Grada, koji po nečemu karakterističnom pripadaju određenom miljeu i određenoj društvenoj skupini, ali imaju i osebujne znakove vlastitog hoda kroz prostor i vrijeme. Kao što topografski karakter mjesta oblikuje kvalitetu i smjerove čovjekova života, tako društveno kreativne i zanimljive osobnosti koje žive unutar zajednice oživljavaju percepciju grada i njegova najdubljeg identiteta. Ponekad snaga ličnosti nadjača sam karakter mjesta uz koje je povezana, kao što je ovdje bio slučaj s Milašicom. Đivana Milašica u Držićevoj percepciji (kao, uostalom i u percepciji njegovih gledatelja), nadvladala je Orlanda kojemu je više decenija činila društvo pred Lužom ("Oni je Orlanda mrtav na Placi")<sup>160</sup>, jer je, za razliku od njegove kamene jedoličnosti, ona imala svoje lice i naličje, svoje dobre i loše prigode, pozorno oko, razvijen sluh, dobar instinkt, snažan glas i oštre nokte, svoju živu, psihološki izrađenu realističnu figuru, ulijevajući osjećaj individualnog i kolektivnog identiteta u duh njegovih stanovnika.

Pišući o kulturi renesanse u Italiji, Burckhardt je istaknuo: "Malo će biti svjedočanstava na koja se pozivamo."<sup>161</sup> Iako je pred očima imao jasne obrise duhovne kulture 15. i 16. stoljeća koji su najvećim dijelom i danas znanstveno prihvaćeni, kao autor držao je da će te slike kojima je, prema vlastitom tumačenju, stupio na opasno područje naslućivanja, drugi možda teško prihvatiti kao činjenice. Povijest svakodnevice, međutim, svojim kapilarnim istraživačkim procesima bistri ta područja slutnje. Primjer Đivane Milašice i ostalih zbiljskih stanovnika renesansnog Dubrovnika koji se spominju u dramskom djelu Marina Držića, naglašavaju literarnu dimenziju društvenog iskustva i književno značenje povijesnih dokumenata. Oni su odgovor na sve izraženiju potrebu za mnogostranim pristupom povijesti, u kojem značajnu ulogu stječe povijest svakodnevice. Temeljeni na književnim spoznajama, oni otvaraju i nove obzore širenju historiografske znanosti izvan njezinih tradicionalnih granica, kao i boljem razumijevanju naše starije književnosti. Iako znanstvene činjenice povijesnih dokumenata krote maštu i utvrđuju čvrste

---

<sup>160</sup> »Arkulin«, 3. čin, 1. prizor, u: M. Držić, *Djela*: 725.

<sup>161</sup> J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*: 283.

smjernice povijesti svakodnevice kao historijskoj disciplini, oni nimalo ne umanjuju značenje književne fikcije. Činjenica jest da se svaki pokušaj opisivanja povijesnih događaja, odnosno povijesne zbilje neizbježno temelji na pripovijedanju koje se uvijek oslanja na različite oblike imaginacije. Zadaća povjesničara jest razviti dijalog koji postaje relevantan za sve oblike povijesnih istraživanja. To podrazumijeva širu koncepciju historijske znanosti i povijesnih procesa, u kojima povjesničari neizbježno koriste narativne strukture u iznošenju historijskih spoznaja, pa tako historija postaje bliska književnom diskursu, a književna povijest pomaže analiziranju historijskih problema i tekstova.<sup>162</sup>

---

<sup>162</sup> Lloyd S. Kramer, »Književnost, kritika i historijska imaginacija: Književni izazov Haydena Whitea i Dominicka La Capre.«, u: Lynn Avery Hunt, *Nova kulturna historija*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2001: 144-181.

## THE IDENTITY OF DRŽIĆ'S LOW-LIFE CHARACTERS

Slavica Stojan

### *Summary*

The majority of Držić's characters are his contemporaries, living models chosen from the local setting as an expression of his efforts to intertwine fiction with reality. By adding local colour to the plays, Držić helped the audience recognize authentic situations and persons. In order to trace the real people of the Dubrovnik that Držić knew, I have examined the records of the Criminal Court of the Republic of Dubrovnik. Trial accounts as well as Držić's literary heritage reveal that his choice of characters was by no means random. In quest of the genuine aspects of human everyday life, Držić selected only those characters who, by virtue of specific features, may have contributed to the dramatic conception of his plays. Details in one's appearance, manners, occupation, origin, speech, life history or even nickname were likely to draw the playwright's attention.

Apparently, some of the protagonists of Držić's comedies lived parallel lives, fictional and real, bearing the same names or nicknames in both drama and life, such as Điva(n) Pešica, Vlaho, Miho (in *Novela od Stanca*), Mazija (in *Dundo Maroje*) or Drijemalo (in *Skup*). Držić tended to single out those characters whose appearance in the play would appeal most to the contemporary audience, and whose participation was to add to the credibility of other elements of his artistic message. It was this synthesis of the fictional narrative with the episodes from everyday life, a tuneful harmony between the world of art and documentary evidence that was to stimulate the spectators to laughter, comedy's ultimate goal.

The dialogue between the urban space and the city-dweller gives rise to a host of associations, reminiscences and allusions. Such a dialogue resides with those contemporaries who did not take active part in Držić's comedies or with those whose appearance was ephemeral. Through the low-life characters of a woman named Milašica, and the likes, Držić offers a richly detailed contemporary



account of his own Dubrovnik, and by introducing recognizable characters who lived and worked in different parts of the city Držić not only mapped the pattern of city life, but afforded a vision of the city's urban structure. Mazija, a police warden in real life, spent his time in front of Luža, in Placa, in front of the Court Hall, etc. Shoemakers Šile and Čičilija (or Petar Šile and Pjetro Čičilijano in real life) had their shop in Među velike crevjari Street, tailor resided in Garište, while the goldsmith Đanpjetro held his store in Placa. Duičina Street was notorious for its women of ill repute, among whom a dominant role was played by the 'fairy' Kata Profumanica (Propumanica in *Novela od Stanca*), Bokčilo, a rustic from Konavle, kept a tavern in St. Barbara's Street, etc. All the locations mentioned are known to have been frequented by the patricians and commoners alike, young maids, servants, mariners and merchants, priests and even noblewomen and represented gathering places where daily issues of greater or lesser importance were discussed and attitudes and public opinion formulated in the absence of other communication means. If so, Držić's models cannot be considered marginal figures although originating from the lower social ranks. In modern terms, they might be described as 'opinion makers', as they created the social climate of a particular time and space.

The example of Đivana Milašica along with other contemporaries of the Renaissance Ragusa mentioned in the dramatic work of Marin Držić emphasize the literary dimension of the social experience and literary significance of the historical documents. They provide answers to an increasing demand for a multi-faceted approach to history in which the history of everyday life tends to gain in significance. In no way do the facts drawn from the historical sources understate the importance of literary fiction. Based on literary as well as archival evidence, they open new perspectives of historiographic scholarship beyond its traditional borders, contributing also to a better understanding of the old Croat literature.

